

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 01.10.2020

Kabul Tarihi: 11.11.2020

XVIII. - XIX. YÜZYILLAR OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİNE DAİR ÖNEMLİ BİR KAYNAK: 83/1 NUMARALI VE 1113-1309/1701-1891 TARİHLİ RUSYA AHİDNAME DEFTERİ

Arş. Gör. Dr. Hikmet ÇİÇEK*

Öz

Diplomasi, uluslararası ilişkilerin barışçı yol/araçlarla yürütülmesi sanatı ve devletlerarasındaki ilişkilerin görüşmeler yoluyla yürütülmesi olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda diplomasinin tarihini gerilere götürmek mümkündür. Tarihsel bağlamda Osmanlı Devleti diğer devletler gibi kendine has bir diplomasi anlayışına sahipti. Osmanlı Devleti'nin dış politikasını anlamak için diplomasi tarihini incelemek ve bu kaynakları tespit etmek çok önemlidir. Osmanlı Devleti'nin diplomasi tarihi kaynakları temelde arşiv ve kütüphane kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Arşiv kaynakları ahidname/name-i hümayunlar ve sınır tahdit raporlarıdır. Kütüphane kaynakları ise sefaretnamelerdir. Osmanlı diplomasi tarihini için bugün T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Bab-ı Âsaftı fonunda Düvel-i Ecnebiyye Defterleri adı altında birçok defter serisi mevcuttur. Bu fondaki defterlerin bir kısmı Rusya'ya ait kayıtları içermektedir. Çalışmaya konu olan defter, mezkûr fonda 83/1 numarayla, Rusiyye'nin Ahidnâmesi adıyla kayıtlıdır. İncelenen bu defter çeşitli özellikleri ile ön plana çıkması nedeniyle tercih edilmiştir. Öncelikle Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasındaki XVIII. ve XIX. yüzyılda imzalanan birçok ahidnameyi ihtiva etmekte ve bu anlamda tek defter olma özelliği göstermektedir. Ayrıca her ne kadar kapağında ahidname olarak belirtildiyse de Çarlık Rusyası'na ait ilk kayıt olması sebebiyle sadece ahidname kayıtlarını değil aynı zamanda şikâyetleri, yol izin hükümlerini, içki alımı için verilen izinleri de içermektedir. Yukarıda açıklanan özellikleri dolayısıyla çalışmanın Osmanlı-Rus ilişkileri açısından önemine değinilecektir.

* Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, hikmetcicek44@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0098-4594. Bu makalenin gerek oluşum sürecindeki görüş, önerileri ve gerekse metin üzerindeki düzenlemeleri ile son haline gelmesinde büyük katkılar sağlayan Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Zülfiye Koçak'a teşekkürü borç bilirim.

Anahtar kelimeler: *Diplomasi, Ahidname, Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, Rusya Ahidname Defteri.*

**An Important Source Of The Ottoman-Russian Relations In Between
18th And 19th Centuries:
The Russian Ahidname Registers Numbered 83/1 And Dated
1113-1309/1701-1891**

Abstract

Diplomacy is defined as the art of conducting international relations through peaceful means and conducting inter-state relations through negotiations. In this context, it is possible to take the background of diplomacy back to the history. In historical context, the Ottoman state had its own sense of diplomacy like other states. In order to understand the foreign policy of the Ottoman Empire, it is crucial to study the history of diplomacy and to determine certain sources. The diplomatic history sources of the Ottoman Empire are basically grouped as archive and library resources. Archival sources are ahidname/name-i Humayun and boundary determination reports. Library resources are sefaretnames. Concerning the history of the Ottoman diplomacy today, there are numerous series of registers under the name of *Düvel-i Ecnabiyye Registers* (lit. Registers of Foreign States) in the Bab-ı Asaflı fund of the Presidential Directorate of State Archives, Ottoman Archives. Some of the registers in this fund contain records belonging to Russia. The register, which is the subject of this study, is numbered 83/1 in the mentioned fund, under the name of the Ahidnâme of Rusiyye. This register was preferred owing to its various features. First, it includes many ahidnames between the Ottoman Empire and the Tsarist Russia signed in the 18th and 19th centuries, which is a unique feature particular to this register. Moreover, although named as an ahidnâme it was the only record about the Tsarist Russia including not only the ahidnâme details but also complaints, travel permission documents, and beverage purchase permissions. Owing to the abovementioned characteristics of the study, examples will be discussed concerning its significance in terms of Ottoman-Russian relations.

Keywords: *Diplomacy, Ahidnâme, Ottoman Empire, Tsarist Russia, Russian Ahidnâme Register.*

Giriş

Bir devletin diğer devlet/devletlere ya da daha geniş anlamıyla uluslararası bir bölgeye yönelik izledikleri siyasal tutum ve devletin resmî organları tarafından yürütülen süreç olarak tarif edilebilecek *dış politikanın*¹ (*foreign policy*) temelde dört aracı bulunmaktadır. Bunları; diplomasi, propaganda, ekonomik yöntemler ve savaş şeklinde sıralamak mümkündür.² Bu çalışmada devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinin ana mekanizmalarından biri olan diplomasi kavramı üzerinde durulacaktır.

Diplomasi kelimesi, Yunanca “*çift, iki kat*” anlamındaki *diplos* sözcüğü ile muhtemelen “*iki*” ve “*yan, taraf*” sözcüklerinin birleşiminden oluşarak “*ikiye katlama/katlanmış*” anlamına gelen *diploma* sözcüğünden türetilmiştir. Ge-

¹ Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü Bugünü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı: 1, 1980, s. 311.

² *Diplomasi Tarihi*, C. I, Ed.: Barış Özdal - R. Kutay Karaca, Dora Basım-Yayın, Bursa 2018, s. 31.

nelde katlanmış kâğıdı ifade edecek şekilde kullanılan sözcük zamanla resmî bir iş için icazet, ehliyet veren belgeler tanımıyla bağlanmış ve sonradan da “diplomasi” sözcüğüyle karşılanmıştır.³ Diplomasi kelimesinin birçok tanımı olmakla birlikte⁴ genel olarak “uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanatı ve devletler arasındaki ilişkilerin görüşmeler yoluyla yürütülmesi” anlamına gelmektedir.⁵ Yukarıdaki tanımıyla diplomasi bir politika değildir, politikayı uygulayan vasıtaadır. Bu iki unsur (politika ve diplomasi) birbirini tamamlamaktadır. Zira biri diğ erinin iş birliği olmadan harekete geçemez. Çünkü diplomasi dış politikadan bağımsız bir mevcudiyete sahip değildir, fakat her ikisi birlikte bir icra politikası oluşturur: Politika stratejiyi, diplomasi ise taktikleri saptamaktadır.⁶

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından itibaren zamana ve ihtiyaçlara göre değişiklik gösteren ancak kendine özgü bir diplomasi anlayışı geliştirdiği ve uyguladığı bilinmektedir. Kuruluş yıllarında “ad hoc” olarak adlandırılan tek yanlı ve geçici diplomasiyi benimsemiştir.⁷ Osmanlı Devleti tarafından uzun süre benimsenen bu sürecin temelinde Avrupa devletlerini kendine eşit kabul etmemesi ve onlarla barış içerisinde bulunmaması yatmaktadır.⁸ Ancak değişen dünya düzeni, Osmanlı Devleti’nin zamanla yaşadığı yenilgilerle siyasi ve askerî zayıflığının farkına varması vb. gibi sebepler diplomasi anlayışında da değişikliğe gidilmesini sağladı. Bu anlamda Avrupa örnek alınarak yapılan değişiklikler sonucunda geçici diplomasiden sürekli diplomasiye geçilmesi kararlaştırıldı. Sürekli diplomasiye geçişte öncelikle Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) Avrupa’da daimî elçilikler açıldı.⁹

Osmanlı diplomasi tarihi kaynaklarını genel itibarıyla arşiv belgeleri ve kitabi kaynaklar olarak tasnife tutmak mümkündür. Arşiv belgeleri; *ahidname/name-i hümayunlar* ile *sınır tahdit* raporlarından oluşur. Kitabi kaynaklar ise *sefaretnameler*dir. Ahidname-i hümayunlar, aşağıda ayrıntılı anlatılacağından burada tekrarlanmayacaktır. Name-i hümayunlar, padişah tarafından Müslüman ve yabancı devlet hükümdarlarına ve devlete bağlı Kırım hanları, Mekke şerifleri, Dağıstan ve Gürcistan hâkimleri, Erdel kralları ve Eflak-Buğdan voyvodaları gibi imtiyazlı idarecilere; Fas hâkimlerine ve Özbek hanlarına gönderilen mektuplardır.¹⁰ Sınır tahdit raporları ise herhangi bir antlaşma so-

³ Onur Kınlı, *Osmanlı’da Modernleşme ve Diplomasi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 58.

⁴ Diplomasi tanımları hakkında bkz. *Diplomasi Tarihi*, C. I, s. 43-44.

⁵ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2002, s. 11.

⁶ Temel İskit, *Diplomasi -Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulamaları-*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 2.

⁷ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, s. 14. Adhoc diplomasi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bülent Arı, “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Ed: A. Nuri Yurdusev, Palgrave & Macmillan, Londra 2004, pp. 36-65.

⁸ Ahmet Dönmez, “Osmanlı Devleti’nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi -Kurumları ve Tatbiki-*, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya -Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 146.

⁹ Ercümen Kuran, *Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçilerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 11-12.

¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 146.

nucunda sınırların belirlenmesi amacıyla görevlendirilen sınır tahdit komisyonlarının kaleme aldıkları raporlardır.¹¹ Sefaretnameler ise, elçiler ve maiyetindekilerden birinin yolculuklarını, gözlemlerini ve faaliyetlerine dair kaleme aldıkları bilgi amaçlı yazılardır.¹²

1. Rusya Ahidname Defteri

Divanı Hümayun'un reisülküttaba bağlı olarak çalışan kalemlerinden biri olan âmedi kalemi, antlaşma/ahidname metinleri ve bunlara ait görüşmeleri içeren mazbataları, protokolleri, yabancı devletlerin elçilerine, konsoloslarına ve tüccarlarına ait yazıların hazırlanmasından sorumluydu. Bu kalemde tutulan defterlerin bir kısmı Ecnebi Defterleri (Düvel-i Ecnebiyye) olarak adlandırılmıştır.¹³ İncelemeye konu olan defter, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde A.İDVNSDVE.d kodunda 83/1 numara ile kayıtlıdır. Ebrusuz ciltli, 45x16 cm. boyutlarında olan defter 266 sayfadır.¹⁴ Sayfa ve hüküm numaralarının sonradan verildiği anlaşılan defterde 62 sayfa boştur.

Defterin süslü karton ve ebrusuz kapağı üzerinde, etrafı çiçeklerle çevrili bir çerçeve içerisinde "Rusiyye'nin 'Ahid-nâmesi" ibaresi ve altında başlangıç ve bitiş tarihleri "Fi Evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel Sene 1113 ilâ evâ..." şeklinde belirtilmemiş; ancak daha sonradan "1113 ile 1249" şeklinde kalın ve koyu mürekkeple yazılmıştır (Bkz. Resim-1). Defter, Gurre-i Ra. 1113/6 Ağustos 1701 tarihli İstanbul antlaşması ile başlamakta ve 29 Muharrem Sene [1]309/4 Eylül 1891 tarihli sadaret değişikliği kaydı ile son bulmaktadır.¹⁵

Resim-1 Rusya Ahidname Defteri'nin Kapağı

1.1. Ahidnameler (Antlaşmalar)

Ahid-nâme, Arapça 'ahd ve Farsça nâme kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş birleşik bir isimdir. Arapça 'Ahid (عهد) kelimesi *güven, yemin, zimmet, vefa, ilerleme ve yönelme* anlamlarına gelmektedir.¹⁶ Farsça *nâme* (نامه) kelimesi ise *mektup, yazı, kitap, ferman* vs. anlamındadır.¹⁷ "Mua-

¹¹ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 38, 2015, s. 129-130.

¹² Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Sefaretnameleri ve Diploması Tarihi Bakımından Önemli", *Osmanlı Diploması Tarihi -Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya - Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 14.

¹³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Haz. İskender Türe - Salim Kaynar, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 42.

¹⁴ Defterin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan görüntülerinde toplam 237 sayfada olduğu görülmektedir. Ancak künye bilgilerinde farklı bir rakam verilmesi defterde yer alan boş sayfaların da eklenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu haliyle arşiv bünyesinde boş sayfaların görüntülerinin çekilmediği anlaşılmaktadır.

¹⁵ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dairesi, Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri, Düvel-i Ecnebiyye Defterleri (A.İDVNSDVE.d.)*, 83/1, s. 4-9, 236.

¹⁶ Ebû'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Cilt: 3, Dârü's-sadr, Beyrut 1968, s. 311-312.

¹⁷ Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 1479.

hede” ve “*Anlaşma Kâğıdı*” olarak kısaca tarif edilen ‘*Ahidnâme*¹⁸, terimsel anlamda “iki hükümet arasında sulh ve asayişe, siyasi, ticari vs. işlere dair imza ve teati olunan mukavelelerle devletçe muhtelif hususlar için tanzim olunan resmi evrak” olarak ifade edilmektedir.¹⁹ Ahidnameler, savaş sonrasında yapılan sulhlar ile yabancıların Osmanlı topraklarında ticaret yapabilmesi için verilen imtiyazlar olmak üzere ikiye ayrılırlar.²⁰ Yedi rükün ve dört şart üzere yazılan ahidnameler, Allah’ın, Hz. Peygamber ve Dört Halife’nin isimlerinin zikredilmesi, Allah’ın yardımı ve Hz. Peygamber’in şefaatinin istendiği davet formu ile başlamaktadır.²¹ Defterdeki ahidnamelerin çoğunda davet formülü mevcuttur.²² Ahidnamelerde davet formülünün ardından padişahın tuğrası yer almaktadır. Ancak defterde kayıtlar, orijinal metnin suretlerini (kopyalarını) içerdikleri için tuğraya yer verilmemiştir. Sadece tuğranın bulunduğu yeri belirten “*Mahall-i Tevkî*” kaydı düşülmüştür (Bkz. Resim-2).

Resim-2 Tuğra Kaydı

Dönemin padişahının sahip olduğu yerleri, birkaç nesil öncesine kadar atalarını sayan ve “*ben ki*” şeklinde başlayan unvan ahidnamelerin girişini oluşturmaktadır. Rusya Ahidname Defteri’nde yer alan ahidname suretlerinin birçoğunda unvan rüknü mevcuttur.²³ Ahidnamelerde unvanın ardından, elkab rüknü yer alır.²⁴ Elkab rüknünü takiben dua rüknüne yer verilmektedir.²⁵ Dibace kısmında ise ahidnamenin sebep ve şartları izah edildikten sonra²⁶ maddelere yer verilmektedir. Bu maddeler sulh ya da ticaret antlaşması olmalarına göre değişiklik göstermektedir.²⁷ Hatime bölümünde ise antlaşmaya sadık kalınacağına, karşı taraftan zarar gelmedikçe antlaşmanın bozulmayacağına ve tarafların bu konuda hassas davranmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir.²⁸ Antlaşma tarihi ve mahall-i tahrir kısımları ile ahidname son bulmaktadır.²⁹ Defterdeki antlaşmalarda tarih kimi zaman onar günlük dilimler halinde,³⁰ kimi zaman tam tarih³¹ ve bazen de Arapça olarak verilmektedir.³²

¹⁸ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 163.

¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, Cilt: I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 29.

²⁰ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 167.

²¹ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 55.

²² Çarlık Rusyası ile imzalanan İstanbul Antlaşması’nın davet formülü için bkz. A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 4.

²³ Çarlık Rusyası ile imzalanan Evâsıt-ı L. 1125/Ekim-Kasım 1713 tarihli Edirne Antlaşması’nın unvan rüknü için bkz. A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 32.

²⁴ Rus çaricesi II. Katerina’nın elkabı için bkz. A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 143.

²⁵ Sultan I. Abdülhamid döneminde Çarlık Rusyası ile imzalanan 1783 Ticaret Antlaşması’nda II. Katerine için dua rüknü müennes formda verilmiştir. Bkz. A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 175.

²⁶ A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 29.

²⁷ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 166.

²⁸ A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 152.

²⁹ A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 29. Defterde yer alan ahidname kayıtlarında her zaman mahall-i tahrir kısmı bulunmamaktadır. Bu durum defterdeki kayıtların suret (kopya) olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

³⁰ A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 152 (Fî Evâsıt-ı N. Sene [1]188/Kasım 1774).

³¹ A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 190 (Fî 15 L. Sene [1]197/15 Ocak 1783).

³² A. /DVNSDVE. d.83/1, s. 86. (Tahrîren fi evâsıt-ı şehr-i Ramazânü’l-mübârek li-sene ısneteyn ve hamsîn ve mi’ete ve elf. Evâsıt-ı N. 1152/Aralık 1739).

Ahidnameler hakkında verilen bu bilgilerin ardından sırasıyla Rusya Ahidname Defteri'nde yer alan antlaşmalar ve diplomatik özelliklerine değinilecektir.

1.1.1. İstanbul (1700)

Osmanlı Devleti, Papanın teşvikiyle Osmanlı'nın Avrupa'dan atılması amacıyla kurulan Kutsal İttifak Devletleri'yle 16 yıl boyunca savaşmak zorunda kalmıştır.³³ Uzun süren mücadelenin ardından İngiltere ve Hollanda elçileri arabuluculuk görevi üstlenmiş, buna Avusturya ve Venedik olumlu bakarken, istediklerini alamayan Rusya ve Lehistan karşı çıkmıştır. Barış taraftarı olan Avusturya ve Venedik ile yapılan görüşmeler sonucunda “*mevcut durumun muhafaza edilmesi ('alâ-hâlihi)*” üzerinde varılan görüş birliği ile savaş sonlandırılarak barış görüşmelerine geçilmesine karar verilmişti. Böylece yalnız kaldıklarını fark eden Rusya ve Lehistan da barışa razı olmak zorunda kalmıştı.³⁴ 13 Kasım 1698'de otuz altı celse ve yetmiş iki gün süren görüşmelerin sonunda Avusturya ile yirmi,³⁵ Venedik ile on altı³⁶ ve Lehistan ile de on bir maddelik barış antlaşmaları imzalandı.³⁷ Rusya ile de üç yıllık bir mütareke yapılarak barış görüşmelerine İstanbul'da devam edilmesine karar verildi.³⁸ Rus çarı, İstanbul'da yapılacak müzakereler için elçisini ve birkaç asilzadeyi görevlendirdi. Ruslar; Gazi ve Şahin Kerman kalelerinin terki, esirlerin bırakılması, Osmanlı topraklarındaki Rus Ortodoks tebaa için dini serbestlik, Rus hacıların korunması ve Kerç'in verilmesini, Osmanlılar ise; işgal edilen bölgelerin boşaltılmasını talep etmekteydi. Osmanlılar tarafından kabul görmeyen bu taleplerden vazgeçmek zorunda kalan I. Petro, murahhaslarından acele etmelerini istedi. Bunun üzerine Rus heyeti tavrını değiştirerek daha makul önerilerde bulundu. Nihayet altı ay süren müzakerelerin ardından 13 Temmuz 1700 tarihinde³⁹ antlaşma sağlanmış oldu.⁴⁰

³³ Uğur Kurtaran, “Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı: 60, 2016, s. 109. II. Viyana Seferi hakkında ayrıca bkz. Meryem Kaçan Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001.

³⁴ Osmanlı Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XV, Sayı: 28, 2012, s. 203; Abdülkadir Özcan, “Karlofça-Karlofça Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: XXIV, 2001, s. 504-505.

³⁵ Avusturya ile imzalanan Karlofça Antlaşması metnine arşivde tesadüf edilmemiştir. Antlaşmanın maddeleri hakkında bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 26-35. Karlofça Antlaşması değerlendirmesi hakkında bkz. Kurtaran, “Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnameler”, s. 112-117; Uğur Kurtaran, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukd Yayınları, Kahramanmaraş 2009, s. 148-157.

³⁶ Yıldız (Y.), *Esas Evrakı (EE.)*, 31-29, vr. 1b-3b.

³⁷ *Bâb-ı Âsâft (A.İ.)*, *Name-i Hümayun Defterleri (DVNSNMH.d)*, 1, s. 2-5; Y.EE..31-29, vr. 4a-5b; A.İDVNSDVE.d.55/1, s. 22-26.

³⁸ Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması”, s. 204.

³⁹ Defterin mahall-i tahrir kısmında verilen 1 Ra. 1113/6 Ağustos 1701 tarihi ahidnamenin deftere kayıt tarihi olmalıdır. Bkz. A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 9.

⁴⁰ Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması”, s. 204-206. İstanbul Antlaşması'nın diğer nüshaları için bkz. Y.EE..31-29, vr. 5b-6b; A.İDVNSNMH.d.1, s. 6-9; A.İDVNSNMH.d.5, s. 613-627.

İstanbul Ahidnamesi, “*davet*” rüknü ile başlamakta ve “*Mahall-i Tevki*” ile devam etmektedir. Bu kayıttan sonra “*Ben ki...*” şeklinde başlayan *unvan* kısmı gelmektedir. Elkab kısmında daha önce “*Moskof Prensi*” tabirinin bu ahidnamede “*Moskov vilâyetlerinin Çar’ı ve cümle Rus’uñ ve ana tâbi’ nice yerlerin fermân-fermâ ve hükümdârı...*” şeklinde kullanılması dikkat çekmektedir.⁴¹ Elkabın ardından dua formülü daha sonra da Rus ve Osmanlı heyetindeki şahıslardan ve yapılan toplantılardan bahsedilmiş ve “*...temessük târihinden mütevelliyeten otuz sene müddet ile ‘akd-i musâlaha...*” ifadesiyle antlaşmanın otuz yılına yapıldığı belirtilmiş, son olarak da imza tarihi Arapça olarak kaydedilmiştir.⁴² Antlaşmanın Moskova’ya ulaşmasından sonra Mihaylovic Goltzin büyükelçi olarak tayin edilerek İstanbul’a gönderildi. Asıl amacı antlaşmanın onuncu maddesinde belirtilen ticaret konusu görüşmekti. Büyükelçi, Osmanlı makamlarının tavrını görünce konuyu gündeme getirmeden geri dönmüştür. Eylül 1702 tarihinde resmi kabul töreni ile karşılanan ilk Rus elçisi Peter Andreyevic Tolstoy, 1714’e kadar görevini devam ettirmiştir.⁴³ Osmanlı Devleti ile Rusya arasında İstanbul antlaşmasının imzalanması ile bazı ilkler yaşanmıştır. Öncelikle bu anlaşma, iki devletin karşılıklı olarak aynı ortamda müzakere ile imzalandıkları ilk antlaşmadır. Osmanlı Devleti, ilk defa Rusya karşısında mağlup devlet konumundaydı. Rusya, Kırım’a her yıl ödediği vergiden bu antlaşmanın sekizinci maddesiyle kurtulmuştur. Osmanlı nezdinde diğer devletlerle eşit olmayan Rus Çarı, artık diğer ülke hükümdarlarına denk sayılacak ve yazışmalarda bunlara dikkat edilecekti. Antlaşmanın en önemli maddesi Azak kalesinin Rusya’ya verilmesiydi. Böylece Rusya, geniş bir toprak parçası elde etmenin ötesinde Karadeniz kıyısına ulaşmış oluyordu. Bu haliyle Karadeniz’in bir Türk gölü olma özelliği yara almıştı. İstanbul Antlaşması, Prut seferi ilanına kadar iki ülke arasında resmî olarak itibar edilen bir antlaşma olmuştur.⁴⁴

1.1.2. Edirne (1713)

Ahidname, klasik bir şekilde davet formülüyle başlamakta, bunu “*Mahall-i Tevki*” kaydı izlemektedir. Devamında “*unvan*”, elkab ve dua formülünün ardından “*dibace*” kısmına geçilmektedir. Dibacede; 22 Temmuz 1711 tarihinde Prut nehri kenarında Osmanlı askerleri tarafından muhasara edilen çarın sulh istediği ve bu talebin Osmanlı devlet adamlarınca uygun bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Rus çarının antlaşma maddelerine uymaması üzerine 1712-13’te sefer yapılması planlanırken İstanbul’daki Rus elçileri İngiltere ve Hollanda elçilerinin aracı olmalarını istemişti. Bu sırada Rus tarafından Azak kalesinin teslim edildiği, Taygan kalesinin yıkıldığı haberlerinin gelmesiyle 17 Nisan 1712’de yedi madde üzerine anlaşmaya varılmıştı. Ancak antlaşmanın birinci

⁴¹ Kurtaran, “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri”, s. 126; A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 4.

⁴² A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 4-5.

⁴³ Köse, “Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması”, s. 208.

⁴⁴ Köse, “Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması”, s. 209.

⁴⁵ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 32.

maddesinde belirtilen Rusların Lehistan'dan askerlerini çıkarması maddesine muhalefet etmeleri, durumun Kırım hanı, Bender muhafızı ve bölgeye gidip gelen kişilerce teyit edildiğinin bildirilmesiyle Küçük Mirahur Ahmed Bey, tefiş amaçlı gönderilmiştir. Ahmed Bey, durumu teyit etmekle birlikte Rusların İsveç Pomeraniye'sine geçip dönüşte mutlaka Lehistan'ın içerisinde geçeceği bildirilmiştir.⁴⁶ Bu rapor üzerine Osmanlı Devleti sefer kararı almıştı. Ancak İstanbul'da hapsolan Rus elçisinin antlaşmaya aykırı hareket edilmeyeceğini bildiren arzuhaller göndermesi üzerine elçi ve diğer görevliler Edirne'ye getirtilip Prut antlaşması üzerinde yapılan bazı eklemeler ve değişikliklerle 27 Haziran 1713 tarihinde Edirne Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁷ Edirne Antlaşması'na genel itibarıyla bakıldığında Osmanlı Devleti'nin talepleri doğrultusunda hazırlandığı anlaşılmaktadır. Prut antlaşmasıyla Azak'ı boşaltmayan Rus çarı, bu antlaşma ile Azak'tan çekilmeyi ve Lehistan'ın iç işlerine karışmamayı taahhüt etmişti. Ayrıca İsveç kralının da ülkesine dönmeye yönelik maddede hiçbir düşmanca tavır takınmayacağını bildirmiştir. Bu antlaşmada dikkat çeken en önemli husus; Osmanlı Devleti tarafından belirlenen maddelere Ruslar lehine bazı ifadelerin sıkıştırılmasıdır. Örneğin antlaşmanın birinci maddesinde Rusya, Lehistan'dan askerini çekeceğini ve iç işlerine müdahil olmayacağını söylemesine karşın İsveç'in Lehistan'a geçişi durumunda Lehistan'a girebilme hakkını saklı tutmuştu.⁴⁸ Ruslar lehine ifade ve maddelerin bulunması mevcut durumun antlaşmaya tam olarak yansıtılmadığını göstermektedir.

1.1.3. İstanbul (1724)

Rus çarı I. Petro'nun yayılcı hedefleri çerçevesinde Kafkaslara yönelik politikasının temelinde Hindistan ve İran ile ticari ilişkilerini geliştirmek yatmaktaydı. Bu amaçla asıl yoğunlaştığı, ulaşmak ve yerleşmek istediği bölge ise Hazar denizinin batı sahil limanları ve Kura nehrine doğru uzanan düzlüklerdi.⁴⁹ Safevi Devleti'nde yaşanan taht kavgaları sırasında aradığı fırsatı bulan Rus çarı, merkezi otoritesi çöken Safevi Devleti'ne yardım bahanesiyle 1722 yazında büyük bir ordu ile bölgeye akın etti. Çarlık Rusyası'nın bölgede güçlenmesini istemeyen ve Avrupa elçilerinin de tesiriyle, Safevi Devleti çöktüğü için toprakları kendisine kaldığı iddiasıyla Osmanlı Devleti de sefer kararı aldı. Bu amaçla Çarlık Rusyası ve Osmanlı Devleti 2 Haziran 1724 tarihinde Kafkasya ve İran topraklarının bir kısmını paylaştıklarında, aynı zamanda tahtından edilen bir prensin tahtına kavuşmasını sağladıklarını söyleyerek vicdanlarını rahatlattılar.⁵⁰ Ahidnamede *davet* formülü ve hemen ardından *mahall-i tevki'* kaydı ile başlamaktadır. Ancak diğer ahidnamelerden farklı olarak burada unvanın yerine "*Cenâb-ı hilâfet-me'âbımı a'zam-ı âli-makâm ve*

⁴⁶ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 33.

⁴⁷ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 34. Antlaşmanın diğer suretleri için bkz. A.İDVNS.NMH.d.1, s. 10-13; A.İDVNS.NMH.d.6, s. 280-288, 301-310.

⁴⁸ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 35.

⁴⁹ Ensar Köse, *Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Kafkasların Taksimi -1724 İstanbul Antlaşması-*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2017, s. 55.

⁵⁰ Köse, *1724 İstanbul Antlaşması*, s. 19.

*Südde-i Seniyye-i mekârim-nisâbını mültecâ-yı havâss ü 'avâm eyledi. Felâ-cerem zât-ı kirâmî-sfât-ı mülûkâneme lâyük u ahrâ ve himmet-i vâlâ-nehmet-i pâdişâhâneme sezâ-vâr ü evlâ olmuşdur ki taraf-ı Devlet-i 'Aliyye'me izhar-ı hulûs [ü] meveddet edenlerin is'âf-ı merâmlarına müsâ'ade-i hümâyûnum bî-dirîğ ola.*⁵¹ kaydı yer almaktadır. Nakil-iblağ kısmında ise; İran'da yaşanan taht kavgaları sırasında Rusya'nın bölgede nüfuz arttırma çabalarından bahsedilmiş ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla iki devlet arasında ittifak yapıldığına dikkat çekilmiştir.⁵² Toplam altı madde ve bir hatimedden oluşan ahidname, 2 Haziran 1724 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Hazar denizi ve Kafkaslar'daki Safevi toprakları iki ülke arasında paylaşılmıştır.⁵³ Ahidnamede Osmanlı tarafından alınan toprakların sınırları detaylı bir şekilde belirtilmişken, Çarlık Rusyası hâkimiyetine kalan bölgenin sınırlarından fazla bahsedilmemiştir.

1.1.4. Belgrad (1739)

Osmanlı Devleti'nin Safevi Devleti ile mücadelesini fırsat bilen Çarlık Rusyası, sıcak denizlere inme amacını gerçekleştirebilmek için Avusturya ile gizli ittifak yapmış, böylece Osmanlı Devleti'ni iki cepheli bir savaşa zorlamayı hedeflemişti. Rusların Lehistan'a askeri müdahale ile kendi adaylarını kral seçtirmeleri ve Kırım taraflarına saldırımları üzerine Osmanlı Devleti Ruslara savaş ilan etmiştir. Bu sırada Avusturya da Eflak taraflarından Osmanlı'ya saldırmıştı. Osmanlı'nın saldırıda gösterdikleri başarı Avusturya'yı barışa zorladı. Böylece müttefiksiz kalan Ruslar, Osmanlıları yenilgiye uğratmalarına rağmen Fransa'nın arabuluculuğu ve Avusturya'nın telkinleriyle barış yapmak zorunda kaldı.⁵⁴ Bu savaş sonrasında Avusturya ve Rusya ile ayrı ayrı Belgrad Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁵ Sultan I. Mahmud tarafından Çariçe Anna'ya verilen ahidname-i hümâyûn XVIII. yüzyıl Osmanlı ahidnameleri ile benzer özelliklere sahiptir. Klasik ahidname formülüne uygun olarak kısa bir davet rûknü ile başlamaktadır.⁵⁶ Orijinal metinde padişahın tuğrası yer

⁵¹ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 70. Ahidnamenin diğer nüshaları için bkz. A.İDVNS.NMH.d.7, s. 82-87.

⁵² A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 70-71.

⁵³ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 72-76.

⁵⁴ Uğur Kurtaran, *Sultan Birinci Mahmud (1730-1754)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 371-392. 1736-1739 Osmanlı-Rus ve Avusturya harpleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, Çev.: Gül Çağlalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 106-132.

⁵⁵ Avusturya ile imzalanan 23 maddelik 8 Eylül 1739 tarihli Belgrad Antlaşması için bkz. A.İDVNSDVE.d. 59/3, s. 185-191. Antlaşmanın çevirisi ve değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Kurtaran, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, s. 218-233. Rusya ile imzalanan 15 maddelik ikinci 1739 tarihli Belgrad Antlaşması için bkz. A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 82-86; A.İDVNS.NMH.d.1, s. 17-19; A.İDVNS.NMH.d.7, s. 538-542. Rus çariçesi Anna tarafından onaylanan metin için bkz. A.İDVNS.NMH.d.7, s. 545-549; MHD.291, vr. 1b-3b. (Poz numarası MHD.291.007-009). Bir diğer sureti için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 244-251. Değerlendirilmesi için bkz. Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 1, 2014, s. 213-232.

⁵⁶ Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin...", s. 221-222.

almasına rağmen, defterdeki kayıta tuğra bulunmamakta ancak tuğranın yeri “*Mahall-i Tevki*” ile belirtilmektedir.⁵⁷ Ardından gayet uzun bir şekilde verilen unvan, alışılmışın dışında verilen nakil kısmı, elkab ve dua formülleri müennes formdadır.⁵⁸ Antlaşmanın iki tarafın rızasıyla 18 Eylül 1739 tarihinde on beş madde ve bir hatime olarak imzalandığı ifade edilmiştir.⁵⁹ Bu anlaşmada, Osmanlı üstünlüğü kabul edilmiş olsa da Rusya açısından da önemli kazançlar sağlamıştır. Bu haliyle tek taraflı ahidnamelerden farklılık göstermektedir.⁶⁰

1.1.5. Küçük Kaynarca (1774)

Lehistan'ın ortadan kalkması ya da hâkimiyet altına alınması Rusya'nın Avrupa'ya yayılma politikası için önemliydi. Avrupa coğrafyasında meydana gelecek böyle bir değişim, Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığını tehdit edecekti. Bunun için Osmanlı Devleti, daha önce yaşadığı birçok soruna rağmen Lehistan'ı korumayı gündemine aldı. Bu durum 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın⁶¹ temel nedenidir.⁶² Savaş esnasında Rusların Balkanlarda Osmanlı topraklarını işgali, Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakması sonucunda iki devlet arasında 21 Temmuz 1774'te yirmi sekiz madde ve bir hatimeden oluşan Küçük Kaynarca Antlaşması⁶³ imzalanmıştır. Klasik Osmanlı ahidname formuna uygun hazırlanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı sultanı I. Abdülhamid ve Rus Çariçesi II. Katerina tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ahidnamenin ilk kısmı davet formülü ile başlamış ve “*Mahall-i Tevki*” ifadesinin ardından uzun bir şekilde unvan formülü gelmiştir.⁶⁴ Nişan formülüne “...*unvân-ı menşur-ı sa'âdet-neşûr-ı saltanatım tevki-i refi'-i sultânü'l-berreyn ile müzeyyen ve pür-züver ve yarlığ-ı mekârim-tebliğ-i hilâfetim nakş ve niğâr-ı zamet-izhâr-ı hâkânü'l-bahreyn ile mu'anven ve ârâyış-güs-terdir.*” şeklinde değişik bir ifadeye yer verilmesinin ardından nakil kısmına geçilmiştir. Oldukça kısa bir nakil formundan sonra alışılmışın dışında bir uzunlukta ve müennes olacak şekilde II. Katerina'nın elkabına ve sıradan

⁵⁷ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 82.

⁵⁸ Kurtaran, “Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin...”, s. 222-223.

⁵⁹ Kurtaran, “Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin...”, s. 224. Metinde verilen 14 C. 1152/18 Eylül 1739 antlaşmanın imza tarihidir. Maddelerin deftere kayıt tarihi Evasıt-ı N. 1152/Aralık 1739'dur.

⁶⁰ Kurtaran, “Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin...”, s. 228.

⁶¹ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında bkz. Muharrem Saffet Çalışkan, (*Vekâyi'nüvis*) *Enveri Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlülü (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000; Selahattin Tansel, “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 4, 1950, s. 475-536.

⁶² Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 5-6.

⁶³ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 142-152. Antlaşmanın diğer nüshaları için bkz. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.)*, No. 7014, vr. 1^b-6^b; *TSMA.d.* 9921, vr. 1^b-5^a; Hatt-ı Hümayun (HAT.), 1429/58503; A.İDVNS.NMH.d.9, s. 36-43; *MHD.291*, vr. 1b-6a; Fransızca nüshası için bkz. *Hariçiyeye Nezareti, Siyasi (HR.SYS.)*, 1186-1. Antlaşma maddeleri hakkında ayrıca bkz. *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, s. 254-274; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 112-118; Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s. 121-135.

⁶⁴ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 142-143.

bir ifadeyle dua cümlelerine yer verilmiştir.⁶⁵ Dua cümlelerinden sonra Rus ve Osmanlı murahhaslarının elkabları, isimleri ve dua cümleleriyle birlikte görüşme tarihleri hicri ve miladi olarak yazılmış ve ahidname maddelerine geçilmiştir.⁶⁶

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında çok ağır şartları içeren Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı tarihi, Osmanlı-Rus ilişkileri ve Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu anlaşma ayrıca Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti aleyhine kurdukları ve "Doğu Sorunu" (*The Eastern Question*) olarak adlandırdıkları politikalarını da gün yüzüne çıkarmıştır.⁶⁷ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddelerine bakıldığında genel olarak Rus çıkarlarına hizmet edecek şekilde oluşturuldukları görülmektedir. Nitekim savaş sırasında Rus işgaline düşen Eflak-Buğdan voyvodaları ve Akdeniz adaları hakkında maddeler konulması, onlar lehine talepte bulunulması bölgede Ortodoks tebaanın Rus tarafına çekilmesi ve yayılmacılığına hizmet etmesi amacını gütmektedir. Antlaşmanın en önemli kusuru ise, Osman Köse tarafından da yerinde bir tespitle, Lehistan meselesi yüzünden çıkan bir savaş sonunda imzalanan antlaşmada Lehistan hakkında tek kelimenin geçmemiş olmasıdır. Avrupa tarihinin önemli meselelerinden biri olan Lehistan topraklarının paylaşılmasında artık Osmanlı Devleti tamamen dışlanmıştır.⁶⁸

1.1.6. Aynalıkavak Tenkihnamesi (1779)

İki savaş arası dönem (1768-1774 ve 1787-1792) Osmanlı-Rus ilişkilerinin temelini Kırım meselesi oluşturmaktadır. Antlaşma şartlarına göre bağımsız olan Kırım'a savaş esnasında İstanbul'a kaçmış olan Selim Giray'ın yerine Sahib Giray han atanmıştır.⁶⁹ Antlaşma gereği Sahib Giray'a Osmanlı Devleti tarafından menşur ve teşrifat gönderilmiştir. Ancak Sahib Giray, Canikli Ali Paşa ve Devlet Giray'ın faaliyetlerinden çekinerek gemi ile İstanbul'a firar etmiştir.⁷⁰ Osmanlı yetkilileri tarafından can sıkıcı olarak algılanan bu olayın ardından Kırım hanı Devlet Giray, II. Katerina tarafından da tanındı. Rusya, 1776'da Şahin Giray'ın han seçilmesini sağlamak amacıyla Kırım istilaya başladı. Bu durum üzerine Devlet Giray, hanlıktan feragat ederek İstanbul'a

⁶⁵ A./DVNSDVE.d.83/1, 143.

⁶⁶ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 144.

⁶⁷ Doğu Sorunu, daha yaygın ismiyle "Şark Meselesi" Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla başlayıp imparatorluğun parçalanıp paylaşılmasıyla sona eren tarihi sürecin Avrupalı Büyük Güçler tarafından verilen genel addır. Osmanlı'nın en uzun yüzyılında yaşanan sürecin Sorun/Mesele olarak anılmasının daha doğrusu 19. yüzyıl boyunca yaşananlara o yıllarda bu ismin verilmesinin sebebi, Avrupalı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği hakkında bir karara varmamış olmalarıdır. Yılmaz Tezkan, "Doğu Sorunu, Doğu'nun Sorunu", *Türk Yurdu*, Cilt: 26, Sayı: 227, 2006, s. 23. Doğu Sorunu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu -1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

⁶⁸ Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 142.

⁶⁹ Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 235.

⁷⁰ Hikmet Çiçek, (*Vekâyi'nüvis*) *Sadullah Enveri Efendi ve Tarihi'nin II. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2018, s. 504.

geldi.⁷¹ Böylece Kırım'a han olan Şahin Giray, bazı askerî ve mali reformlar yapmaya girişti.⁷² Antlaşma hilafına Rus desteğiyle han olan Şahin Giray, uyguladığı bu reformlar nedeniyle ahalinin tepkisini çekmekte gecikmedi. II. Katerina'nın Kırım'a Rus nüfusu iskân etmesi Şahin Giray'a olan muhalefetin isyana dönüşmesine sebep oldu. Ruslar için bu isyan Kırım'ı istila için büyük bir fırsattı. Yenikale Arnavutlarının da katıldığı Rus ordusu ve Şahin Giray, isyancıların bulunduğu şehirleri topta tutarak zapt ettiler.⁷³ Bu sırada Eflak-Buğdan meselesinin iki devleti savaşın eşiğine getirmesi üzerine Fransa İstanbul'da bulunan elçisi vasıtasıyla arabuluculuk faaliyetlerini başlattı. Neticede iki taraf arasında başlayan ve daha ziyade Küçük Kaynarca Antlaşması'nın anlaşmazlık maddelerine yoğunlaşan görüşmeler sonunda 21 Mart 1779 tarihinde dokuz madde ve on dört firkadan oluşan Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmıştır.⁷⁴ Aynalıkavak Tenkihnamesi'yle Osmanlı Devleti, Kırım bağımsızlığını ve Şahin Giray'ın hanlığını onaylamıştır. Her ne kadar Müslümanların halifesi unvanıyla seçilen Şahin Giray'a, Kırım'dan heyet geldikten sonra menşur gönderileceği belirtilmişse de han tarafından heyet gönderilmemiştir.⁷⁵ Bu Osmanlı Devleti'nin ada üzerindeki hâkimiyetinin fiili olarak hiçbir önemi olmadığına göstergesidir. Ayrıca Eflak-Buğdan ve Mora ile ilgili maddeler Rus devletine ileride Osmanlı'nın içişlerine müdahale hakkını vermektedir. Özetle, Aynalıkavak Tenkihnamesi, kısa vadede iki devlet arasındaki gerginliği düşürmüştü de içeriği itibarıyla 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya harplerine giden yolu da açmış oluyordu.

1.1.7. Ticaret (1783)

Aynalıkavak Tenkihnamesi, Osmanlı-Rus ilişkilerini geçici bir süreliğine düzeltilmiş, bütün sorunları ortadan kaldırmamıştır. Tenkihnamede iktisadi münasebetler açısından Rusya'nın ticari serbestliğine vurgu yapılmış, ticaret gemilerinin tür, ebat ve yük taşıma kapasiteleri hakkındaki belirsizlikler ortadan kaldırılmıştı.⁷⁶ Fakat asıl sorun Rusların taşıdığı ticaret mallarındaydı. Elde ettiği ticari imtiyazları tek bir antlaşma altında toplamak isteyen Rusya, iki devlet arasındaki ticari münasebetlerde çıkan sorunları bahane ederek seksen bir maddelik bir antlaşma metni hazırlayıp Osmanlı Devleti'ne ilet-

⁷¹ Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev: Eşref B. Özbilgen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 89-92. Osmanlı başkentinde ise devlet görevlileri durumu bir kâta takrir ile Avrupa devletlerine bildirmişlerdir. Bkz. Çiçek, *Enveri Tarihi*, s. 700-706.

⁷² Şahin Giray ve Kırım hanlığı sırasındaki reformist uygulamaları için bkz. Alan W. Fisher, "Şahin Girey, The Reformer Khan, And The Russian Annexation Of The Crimea", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Vol: 15, No: 3, 1967, s. 341-364.

⁷³ Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 92-98.

⁷⁴ A.İDVNSDVE.d.83/1, s. 153-157; Çiçek, *Enveri Tarihi*, s. 767-772. Enveri tasdiknamelerin tarihini 4 Ra. 1193/22 Mart 1779 olarak vermektedir. Tenkihnamenin diğer kopyaları için bkz. TS. MA.d.9923, s. 1-4; TS.MA.d.7014, vr. 7a-9a; *Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi*, Y0136/1; A.İDVNS. NMH.d.9, s. 53-57; HAT. 1429-58511; *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, s. 275-284.

⁷⁵ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 288.

⁷⁶ Serhat Kuzucu, "Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 59, 2016, s. 70.

ti.⁷⁷ Antlaşma maddelerini görüşmek üzere Osmanlı Devleti adına Resiülküt-tap Mehmed Hayrı Efendi, İstanbul kadısı Müftüzade Ahmed Resmi Efendi ve Elhac Mustafa Efendi; Rusya adına ise İstanbul elçisi Yokoda Polikof katılmıştır.⁷⁸ Heyetler arasında yapılan görüşmeler neticesinde 22 Haziran 1783 tarihinde Ticaret Ahidnamesi imzalanmıştır.⁷⁹

Ahidname, klasik ahidname formatındaki dua formülünü taşımasına rağmen “*Mahall-i Tevkî'i*” kaydına yer verilmemiştir. Dua formülünün ardından el-kap yazılarak antlaşma maddelerine geçilmiştir.⁸⁰ Antlaşma maddelerine araştırmacıların işini kolaylaştıracak şekilde her maddenin içeriği hakkında notlar düşülmüştür.⁸¹ 1783 Ticaret Antlaşması Osmanlı-Rus ticari sorunlarına çözüm getirmiş gibi görünse de Rus tüccarlarını Osmanlı sınırları içerisinde dokunulmaz kılmıştır. Daha da kötüsü Osmanlı Devleti, kendi iç denizi olarak saydığı Karadeniz'deki ticaretini büyük ölçüde kaybetmişti.⁸² Ruslar açısından ahidnamenin önemli bir sonucu da Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne kendini kabul ettirmiş olmasıdır. Zira uzun süredir Rusları tedirgin eden ve Akdeniz ticaretine sahip olma yolundaki Osmanlı engeli bu anlaşmayla geri plana itilmiştir.⁸³

1.1.8. Yaş (1792)

Rus çaricesi II. Katerina, yayılma politikası çerçevesinde Osmanlı topraklarını kendine hedef seçmiş, bu anlamda Karadeniz'e çıkma ve sıcak denizlere inme politikasını uygulamaya koymuştu. Bu politikanın hedeflerinden biri olan Kırım, önce bağımsız hale getirilmiş, ardından Rus çıkarlarına hizmet edecek Şahin Giray'ın hayatının sonuna kadar Kırım hanı olmasını sağlamıştı. Ancak XVIII. yüzyıl Avrupa'sında meydana gelen değişiklikler II. Katerina'yı müttefik aramaya zorlamış, bu anlamda ittifak kurabileceği en uygun devletin Avusturya olduğu kanaatine varmıştı. Bu isteğini II. Josef'in Avusturya tahtına geçmesiyle gerçekleştiren II. Katerina, Osmanlı'nın Avrupa'dan atılması ve topraklarının iki devlet arasında paylaşılmasını öngören bir ittifak hazırladı. II. Josef ve II. Katerina arasındaki Kerson görüşmeleri sonucunda alınan kararlar Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı savaş açmasına sebep olmuştu.⁸⁴ İki devletin kışkırtması ve Osmanlı devlet adamlarının savaş yanlı-

⁷⁷ Serhat Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 101. “*Devlet-i 'Alîyye-i ebedîyyü'l-İstîmrârî'nî mu'âhede-i münferide-i ticâretî'nî tanzîmîni Rusya Devleti murâd ü iltimâs eylediğine binâen...*”. Bkz. A./DVNSDVE.d.83/1, s. 175.

⁷⁸ Murat Fidan, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2002, s. 53. Ahidname metninde görüşmelere katılanlar arasında Rus elçisi De Bulhakov'un ismi de zikredilmiştir. Bkz. A./DVNSDVE.d.83/1, s. 175.

⁷⁹ Diğer nüshaları için bkz. *TS.MA.d.7014*, s. 18a-26b; *TS.MA.d.9920*, vr. 1a-6b; *MHD.5*, vr. 1a-18b; *A./DVNS.NMH.d.9*, s. 143-149; *Muâhedât Mecmûası*, C. III, s. 284-318.

⁸⁰ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 175-176.

⁸¹ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 176-190. 1. Madde: “*Seyri Sefâ'in*”, 2. Madde: “*Ticâret*”, 3. Madde: 6. Madde: “*Ticâret*”, 7. Madde: “*Kezâlik...*”, 8. Madde: “*Medyûn-Mürd Olsa*”, 9. Madde: “*Da'vâ*”, 10. Madde: “*Esîr*”, 11. Madde: “*Sefîne-i Beglik*”, 12. Madde: “*Sefâyin-i...*” vd.

⁸² Kuzucu, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri”, s. 79.

⁸³ Fidan, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, s. 54-55.

⁸⁴ Zülfiye Koçak, “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXXII, Sayı: 2, 2017, s. 461-463.

sı tutumları neticesinde başlayan 1787-1792 Rus ve Avusturya harplerinden Osmanlı Devleti yenilgiyle çıkmıştı.⁸⁵ İngiltere ve Prusya'nın arabuluculuğu neticesinde Osmanlı Devleti, Avusturya ile 8 Eylül 1790'da Yergöğü Müta-rekesi'ni ve 4 Ağustos 1791'de de Zıştovi Antlaşması'nı imzaladı.⁸⁶ Böylece müttefiksiz kalan II. Katerine İngiltere'nin önerilerini kabul ederek 10 Ocak 1792 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yaş anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.⁸⁷ On üç madde ve bir hatimeden oluşan ahidnamede, dua formülünden önce besmele kaydı yer almaktadır. Ardından öncekilere kıyasla daha kısa bir dua cümlesiyle başlamış, unvan ve dua formülleriyle devam etmiş son olarak ahidname maddelerine geçmiştir.⁸⁸ Yaş antlaşması Osmanlı tarihi açısından önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla Küçük Kaynarca ve 1783 Ticaret antlaşmalarını ve onlardan daha da ağırlaştırılmış maddeleri kabul etmiş oluyordu. Bir diğer ifadeyle Osmanlı Devleti, Kırım'ın ilhakını tanımış ve Özi kalesini Ruslara bırakmıştı.⁸⁹ Böylece Rusya Balkanlarda giderek ilerlemiş ve Karadeniz'de de etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ise bu antlaşmayla hem toprak hem de geleceğe dair ümitlerini kaybetmiştir. Ayrıca ordularının geriliğini, zayıflığını fark etmiş ve köklü düzenlemelerin vazgeçilmez olduğuna karar vermiştir. Yaş Antlaşması Osmanlı Devleti'ni diplomasi alanında dışa açılmaya zorlamış ve uluslararası ilişkilerden yararlanmaya daha fazla önem vermesini sağlamıştır.⁹⁰ İngiltere ve Prusya'nın Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma yönelik diplomatik teşebbüs ve tavırları savaşın sonlanmasına etkili olmuştur. Özellikle İngiltere, Rusya'yı Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlayacak ve Avrupa siyasi dengesini bozmayacak bir antlaşmaya ikna çabası temelde Akdeniz'deki ekonomik çıkarlarını koruma ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamaya yöneliktir.

1.1.9. Bükreş (1812)

Osmanlı Devleti'nin Ruslarla yaptığı antlaşmalar neticesinde Rusların Karadeniz'e açılması ve boğazlardan geçerek Akdeniz'de ticari faaliyetlerde bulunması hem Karadeniz ticaretini tekellerine almalarına hem de boğazların güvenliğini tehlikeye atmaktaydı. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni Boğazlar üye-

⁸⁵ 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya harpleri için bkz. Ü. Filiz Bayram, *Envert Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi -Başlangıçtan 1917'ye Kadar-*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 289-292; A.B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları -Kırım, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış-*, Çev: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 208-264; Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 107-238.

⁸⁶ Kemal Beydilli, "Zıştovi Antlaşması", *DİA*, Cilt: 44, İstanbul 2013, s. 469. Zıştovi antlaşması maddeleri için bkz. A. *ĐVNSDVE.d.59/3*, s. 31-34; *HAT.1432-58619, MHD.12*, vr. 1a-10a (Fransızca); *HR.SYS.1186-3*; A. *ĐVNS.NMH.d.9*, s. 248-252. Zıştovi Antlaşması hakkında değerlendirme için bkz. Zülfiye Koçak, "Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıştovi Antlaşması", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: XI, Sayı: 22, 2018, s. 261-289.

⁸⁷ Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 232. Antlaşmanın diğer nüshaları için bkz. A. *ĐVNS.NMH.d.9*, 284-285; *TS.MA.d.9922*, vr. 1b-2b; *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: IV, s. 4-14. Antlaşmanın yeni harflerle çevirisi için bkz. Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 277-287; Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: I, s. 187-194.

⁸⁸ A. *ĐVNSDVE.d.83/1*, s. 190.

⁸⁹ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 291.

⁹⁰ Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler", s. 485.

rinde Rus baskısını hafifletmeye yönelik çaba arayışına yöneltti. Bu niyeti fark eden Ruslar, Osmanlıdan iki devlet arasındaki ortaklık antlaşması şartlarına saygılı davranmasını talep etmiş, buna uymadığı takdirde büyükelçiliğin bütün personelinin İstanbul'dan ayrılacağını söylemiştir. Bunun üzerine Osmanlı yetkilileri boğazlardan Rus gemilerinin geçişini yasaklamıştır. Bu arada Eflak ve Buğdan voyvodalıklarına yeni kişilerin atanması sonucunda Rus orduları anılan voyvodalıkları işgal etmişlerdir. Böylece iki devlet arasında başlayan savaşta Osmanlı Devleti yenilmiştir.⁹¹ Savaş devam ederken iki devlet arasındaki barış görüşmeleri 31 Ekim 1811'de Yerköy'de başlamış ve yedi ay süren görüşmeler neticesinde 29 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır.⁹²

Defterde kayıtlı Bükreş ahidnamesi, dua formülü ile başlamaktadır.⁹³ Tuğranın bulunduğu yeri belirten "*Mahall-i Tevki*" kaydının ardından, *unvan* ve *elkab* formülleri gelmektedir. *Nakil-iblağ* kısımlarını takiben on altı madde ve hatime kısmı yer almaktadır.⁹⁴ Bükreş ahidnamesine göre Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınır Prut nehri olarak belirlenmiştir. Bu sınır Prut'un Buğdan'dan başlayarak Tuna ile birleştiği yere ve oradan da Kili boğazından Karadeniz'e kadar olan yerleri kapsamaktaydı. Ruslar işgal ettikleri Eflak ve Buğdan'ı Osmanlılara iade etmiştir. Basarabya Ruslara bırakılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden Sırlar lehine bazı imtiyazlar istenmekteydi. Dönemin siyasi şartları içerisinde antlaşmaya her iki devlet açısından bakıldığında tatminkâr şartları içermemektedir. Bükreş antlaşması ile Rusya, Fransa ile arasındaki savaşta Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sağlamış oluyordu. Böylece Rusya, güney ve güneybatı sınırından emin bir şekilde Napolyon meselesiy-le ilgilenebilirdi. Osmanlı Devleti, Napolyon'un amacını kestiremediğinden ve Rus saldırılarına karşı koyacak yeni bir orduyu kuramayacağından, antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştı.⁹⁵ Antlaşmanın beşinci, altıncı ve sekizinci maddeleri de iki devlet arasında antlaşmazlığa sebep olacak ve Rusların baskısı neticesinde antlaşma maddeleri tekrar görüşülmek zorunda kalacaktır.⁹⁶

1.1.10. Akkerman (1826)

Bükreş Antlaşması'ndan sonra Rusya, doğuda işgal ettiği bazı Osmanlı kalelerini tahliye etmemiş, antlaşmanın aceleyle imzalandığını bahanesiyle de altıncı ve sekizinci maddeleri açıklığa kavuşturmak için müzakere yapılmasını-

⁹¹ Günay Teymurova, "1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, s. 46-47; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 50-52, 100.

⁹² Levent Düzcü, "Tuna Sınırını Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdid-i Hudüd: Osmanlı'nın Rusya İle İmtihanı (1812-1818)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 3, 2016, s. 183; A. (DVNSDVE.d.83/1, s. 203; Ahidnamenin diğer nüshaları için bkz. *HAT. 1004-42119*; *MHD.20*, vr. 1b-3a; *MHD.23*, s. 1-18 (Fransızca nüsha); *MHD.19*, s. 2; A. (DVNS.NM-H.d.9, s. 124-127 ve 128-133. Rus çarı tarafından tasdik edilen nüsha için Bkz. *MHD.22*.

⁹³ A. (DVNSDVE.d.83/1, s. 202.

⁹⁴ A. (DVNSDVE.d.83/1, s. 203-207.

⁹⁵ Düzcü, "Tuna Sınırını Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdid-i Hudüd", s. 184.

⁹⁶ Selim Aslantaş, "Osmanlı-Rus İlişkilerinden Bir Kesit: 1826 Akkerman Antlaşması'nın "Müzakereleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 36, 2013, s. 151.

da ısrar etmiştir.⁹⁷ Dönemin siyasi olayları sonrası unutulmuş müzakere talebi I. Nikola Rus çarı olduğunda tekrar gündeme getirilmişti. Bu düşüncelerle çar, İstanbul'daki maslahatgüzarı aracılığıyla Babiâli'ye bir ulti-mat om vererek isteklerini bildirmişti. ulti-mat om kabul edilmezse maslahatgüzarın İstanbul'u terk edeceği, ortaya çıkacak sonuçlardan da Osmanlı'nın sorumlu olduğunu ifade edilmişti.⁹⁸ O süreçte Yunan isyanlarıyla uğraşan Babiâli, yabancı devletlerin müdahalesine fırsat vermemek adına görüşmeler yapılmasını kabul etti.⁹⁹ 5 Ağustos 1826 tarihinde Akkerman'a ulaşan Osmanlı murahhasları ile Ruslar arasında, 7, 9 ve 13 Ağustos, 25 ve 26 Eylül olmak üzere toplam beş kez yapılan görüşmeler neticesinde 30 Eylül 1826 tarihinde müzakereler tamamlandı.¹⁰⁰ İki taraf arasında 7 Ekim 1826 tarihinde makbuzların değiş-mesiyle Akkerman Ahidnamesi yürürlüğe girmiştir.¹⁰¹

Akkerman ahidnamesi, dua formülü ile başlamaktadır. Ardından tuğranın bulunduğu yer, diğerlerinden farklı olarak, *Mahall-i Tuğrâ* şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰² Sonrasında oldukça uzun bir elkab formülü kullanılmış; *nakil-iblağ* bölümünde ise her iki devlet murahhaslarının isimleri sıralandıktan sonra Rus çarının elkabı ve dua formülüne yer verilmiştir. Ancak burada daha önceki ahidnamelerden farklı olarak makbuzların değişim tarihine, sonraki kısımlarda yer verilmiştir.¹⁰³ Ahidname maddeleriyle Sırlara anayasa verilmesi, Eflak-Buğdan'a Rum beyleri yerine Rus çarının uygun gördüğü Romen beyleri tayin edilmesi, Osmanlı limanlarda Rus gemilerine birtakım ticari hakların tanınması sağlanmış oldu.¹⁰⁴ Osmanlı-Rus ilişkileri içerisinde incelendiğinde Akkerman antlaşması farklı bir yönü ile öne çıkmaktadır. Bu antlaşma bir Osmanlı-Rus savaşı olmaksızın ancak sanki böyle bir savaş yapılmış ve mağ-lubu da Osmanlı olmuşçasına Rusya lehine madde ve hükümler içermektedir. Ayrıca Eflak-Buğdan'a ait münferit senet ile Osmanlı'nın bölgedeki otoritesi sembolik bir hale gelmiştir. Sırbistan'a dair diğer senet ile Sırlar içişlerinde tamamen bağımsız olmuş, ayrıca ellerinde olan bölgenin genişlemesinin de yolu açılmıştır. Bükreş Antlaşması'na atıflar yapılarak hazırlanan metin, Bükreş Antlaşması'nın muğlak maddelerinin tamamını Ruslar lehine açıklığa kavuşturmuştur. Bu haliyle ahidname, Osmanlı-Rus ilişkilerinde ve Bal-kan haritasının oluşmasında Osmanlı aleyhine gelişen önemli aşamayı temsil eder. Rus nüfuzunun Osmanlı ve Balkanlar üzerinde daha da genişleten ahid-name, 1829 Edirne Antlaşması'nın da omurgasını oluşturmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁷ Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efen-di'nin Zeyl ve İlâveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Osmanlı Araş-tırma Vakfı (OSAV) Yayınları, İstanbul 2000, s. 552.

⁹⁸ Aslantaş, "1826 Akkerman Antlaşması'nın "Müzakereleri", s. 151-152.

⁹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, s. 116.

¹⁰⁰ Aslantaş, "1826 Akkerman Antlaşması'nın "Müzakereleri", s. 154-163.

¹⁰¹ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 218. Ahidnamenin diğer nüshaları için bkz. *MHD.33*, s. 1; *MHD.29*, s. 1-5.

¹⁰² A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 215.

¹⁰³ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 215-216.

¹⁰⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, s. 116.

¹⁰⁵ Aslantaş, "1826 Akkerman Antlaşması'nın Müzakereleri", s. 150, 164-165.

1.1.11. Edirne (1829)

1820 yılında Rusların kışkırtmasıyla öncelikle Eflak-Buğdan'daki gayrimüslim halk, isyana teşvik edilmiş ancak bu teşebbüs başarılı olamayınca aynı isyan bir yıl sonra Mora'da hayata geçirilmişti. Osmanlı Devleti'nin isyana karşı aldığı tedbirler neticesinde mesele bu defa uluslararası bir sorun hâline gelmişti.¹⁰⁶ Önce İngiltere ile Rusya, 4 Nisan 1826 tarihinde yaptıkları St. Petersburg protokolünü Osmanlı'ya kabul ettirmeye çalışmış ardından İngiltere, Fransa ve Rusya 6 Temmuz 1827'de imzaladıkları Londra Antlaşması'na dayanarak Osmanlı'nın Rumlara karşı düşmanca hareketlere son vermesini talep etmişlerdi. Bu taleplerindeki kararlılığı ispat etmek amacıyla da Navarin'de bulunan Osmanlı ve Mısır donanmalarını yok etmişlerdi (20 Ekim 1827). Durum bununla da kalmamış Rusya 26 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştı.¹⁰⁷ Balkanlar üzerinden yapılan saldırılar sonucunda Buğdan'a giren Rus kuvvetleri bir taraftan Anapa Kalesi'ni kuşatmış, diğer taraftan İbrail, Silistre üzerinden ilerleyerek 22 Ağustos 1829 Edirne, ardından Kırklareli ve Lüleburgaz'ı işgal etmişlerdi. Ayrıca denizlerde de Rus gemileri İstanbul Boğazı'na saldırırken Ege'deki bir filo da Çanakkale Boğazı'nı abluka etmişti. Kafkaslar üzerinden harekete geçen bir diğer kol ise Anapa, Kars ve Ahıska ve Faş'ı ve ardından Erzurum'u alarak Bayburt önlerine kadar gelmişti. Deniz ve karada büyük bir mağlubiyete uğrayan Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır.¹⁰⁸ Taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmıştı.¹⁰⁹ Edirne Antlaşması'nın diğer ahidname kayıtlarından farkı dua, davet, mahall-i tevki', unvan, elkap formüllerinin bulunmamasıdır. Sadece girişte, sayfanın sağ üst kısmına "Edirne" ve altında ise "Bâ'is-i Vesika-i Safvet-enika Oldur ki" kayıtları yer almaktadır.¹¹⁰ Bu haliyle ahidnamenin doğrudan nakil-iblağ kısmıyla başladığı söylenebilir. Nakil-iblağ kısmından sonra ahidname maddelerine yer verilmiş devamında ise hatime ve tarih kısmı yazılmıştır.¹¹¹ Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti; Londra Antlaşması ve 22 Mart 1829 tarihli protokolü kabul etmiş böylece Yunanistan'ı vergi veren müstakil bir devlet konumuna soktuğu gibi, dış müdahaleler ile bağımsız olma yolunu da açmıştır.¹¹² Ayrıca Sırplar iç işlerinde bağımsız hâle gelmişlerdir. Eflak ve Buğdan, Osmanlı Devleti'ne sadece şeklen bağlı kalmış, harp tazminatı ödenene kadar da Silistre ile birlikte Ruslara rehin bırakılmıştır. Bütün bunlarla birlikte Küçük Kaynarca

¹⁰⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, s. 112-116.

¹⁰⁷ Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1-2, 1951, s. 112-114.

¹⁰⁸ Şerafettin Turan, "Edirne Antlaşması", *DİA.*, Cilt: X, 1994, s. 442.

¹⁰⁹ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 229. Edirne ahidnamesinin diğer nüshaları için bkz. *HAT.1031-42875* (Fransızca); A. *DVNS.NMH.d.10*, s. 561.

¹¹⁰ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 226.

¹¹¹ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 226-229.

¹¹² Turan, "1829 Edirne Antlaşması", s. 143. İngiltere, Fransa ve Rusya 3 Şubat 1830'da Londra'da yeni bir protokol imzalamışlar ve Bâbıali'ye verdikleri nota ile bağımsız bir Yunan krallığının kurulduğunu bildirmişlerdir. Bkz. Turan, "1829 Edirne Antlaşması", s. 143-144.

Antlaşması ile Karadeniz'e çıkan Rusya, bu durumu uluslararası bir boyuta taşımıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti, Ruslara toplamda 11,5 milyon Macar altını tazmine mahkûm edilmekteydi. Bu durum Osmanlı maliyesi için altından kalkılamayacak bir yükü.¹¹³ Toprak kayıpları bir tarafa bırakılacak olursa Osmanlı Devleti bu antlaşmayla hem Rusya'yı yenmek ve onu zararsız hale getirmek adına beslediği tüm ümitlerini kaybetmiş hem de varlığını devam ettirmek için kendi kuvvetlerinden ziyade uluslararası çıkar çatışmalarının daha güvenilir olduğuna kanaat getirmişti.¹¹⁴

1.1.12. Petersburg (1834)

Edirne Antlaşması'nın ardından Rusya'nın izleyeceği politikayı tartışmak amacıyla Çar I. Nikola, altı kişiden oluşan özel bir komite kurduymuştu. Komitenin ana gündemini Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesi ya da varlığına son verilmesi şıklarından hangisinin Rusya açısından doğru olacağı oluşturmaktaydı. Komitenin kararı Osmanlı Devleti'nin mevcut yapısı ile varlığını devam ettirmesi olmuştu. Hem bu karar hem de Edirne Antlaşması, Avrupa devletleri nezdinde bölgede artan Rus etkinliği nedeniyle tedirginlik yaratmıştı. 8 Temmuz 1833 tarihinde imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rus savaş gemilerine boğazlardan geçiş hakkının verilmesi bu tedirginliğin yüksek sesle ifade edilmesine yol açmıştır. Çünkü Rusya, kendisini Osmanlı Devleti'nin en yakın dostu, müttefiki ve hamisi olarak görmeye başlamıştı. Bu durum antlaşmaların getirdiği ağır yükü hafifletmek isteyen Osmanlı yetkilileri için beklenmedik bir fırsat doğurmuş ve zaman kaybedilmeden savaş tazminatı, Eflak-Buğdan ve Silistre hükümleri tartışmaya açılmıştır. Bu amaçla oluşturulan heyet 5 Aralık 1833'te Rusya'ya ulaşmıştı. Yapılan görüşmelerin neticesinde 11 Şubat 1834'te görüş birliğine varılmış ve Petersburg Ahidnamesi imzalanmıştır.¹¹⁵ Petersburg Ahidnamesi, dua formülüyle başlamaktadır. Ardından mahall-i tevki' kaydını unvan ve elkap izlemektedir. Ahidname Rus çarı I. Nikola için elkap ve dua formüllerini müteakip nakil-iblağ kısımlarına geçilmektedir. Ancak daha önceki ahidnamelerde görülen dua formülünün dışında "...veffalhu'llâhu li-mâ yerdâ ve ce'âlû'l-'ukbâhu muşkâri-nen bi'l-hayri ve'n-nedâ" şeklinde farklı ifadeler tercih edilmiştir.¹¹⁶ Ahidname maddelerinden sonra hatime ve mahall-i tahrir kaydı düşülmüştür. Daha önceki ahidnamelerden farklı olarak ahidname tarihi hatimeden hemen sonra yazılmıştır. Ahidnamenin deftere kayıt tarihi ise en sonda yazılmıştır.¹¹⁷ Petersburg ahidnamesi, Edirne Antlaşması'nın şartlarında Osmanlı lehine yapılan düzenlemeleri içermektedir. Daha önce belirtilen 11 milyon Macar altını savaş tazminatı dört milyona indirilmiş, sekiz eşit taksitte ve ödeme zamanı serbest olacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca hatırı sayılır bir ödeme yapıldığı

¹¹³ Turan, "1829 Edirne Antlaşması", s. 145-147.

¹¹⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, s. 122.

¹¹⁵ Hayrettin Pınar, "Ahmed Fevzi Paşa'nın Petersburg Seyahati ve Petersburg Antlaşması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 2013, s. 181-184.

¹¹⁶ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 232.

¹¹⁷ A. *DVNSDVE.d.83/1*, s. 233-234.

takdirde Rusya'nın Silistre'den derhal çekileceğini bildirmesi de önemli bir gelişmedir. Benzer şekilde Eflak-Buğdan'daki ve Kafkaslardaki Rus kuvvetleri antlaşma henüz onaylanmadan bölgeden çekilecekti.¹¹⁸ Tüm bu düzenlemeler Rusların, Osmanlı Devleti'ne karşı besledikleri iyi niyetten değil, Avrupa'da kendisine karşı oluşan tepkiyi dindirme çabasıdır.

2. Takrirler

Osmanlı diplomatiğinde *bir işi yazılı olarak ilgili mercie bildiren belgeye verilen ad olan takrir*, Rusya ahidname defterinde 14 yerde geçmektedir. Defterdeki ilk takrir kaydı, Rus elçiliği kapı kethüdası tarafından Zaporova Kazakları'nın Kırım Tatarları'ndan gasp ettikleri beygirlerinin iade edilmesi hakkındadır. Bir sonraki takrir kaydında ise Tatar taifesi tarafından Zaporova Kazakları'na verilen zararın Kırım hanına tazmin ettirildiğine ve teşekkürle layık bu davranışın iki devlet arasındaki dostluğu pekiştirdiğine dairdir.¹¹⁹

Defterdeki bir diğer takrir ise Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Rusların ticari faaliyetlerinin düzene koyulmasıyla ilgilidir. Rus ticaret gemilerinin geliş-gidişlerinde uygulanacak kurallar ile ticari anlamda İngiliz ve Fransızlara verilen serbestliğin Ruslara da verilmesini konu edinmiştir.¹²⁰ Rus elçiliğinin verdiği cevapta ticari ilişkiler konusunda her iki ülke arasında gerginliğe neden olacak her türlü hareketin engelleneceği bildirilmişti.¹²¹ Bir diğer takrir ise Gürcü esirlerin araştırılması hakkındadır.¹²² Rus kapı kethüdası tarafından verilen 8 Ocak 1755 tarihli takrir ise 1739 Belgrad antlaşma metninde açık ifade edildiği halde Rusların inşa ettikleri kalenin durdurulduğu hakkındadır. Takrirde dikkat çekici iki unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi belki de en önemlisi Rus yetkililerin "...Binâsına şürû' olunan kal'a-i mezkûre eğerçi Rusya Devleti'nin derûn-ı dâ'ire-i arâzisinde ve hudûdların katı vâfir-i ba'id mesâfe bir mahallde ve binâsı şurût-ı 'ahid-nâme-i hümâyûna muğâyir olmayup miyânede cârî olan musâfât ü mu'âhede ve merâsim-i hüsn-i civâriye ri'âyeten mâdde-i mezkûre bundan iki sene mukaddem inşâsına mübâşeret olunmazdan taraf-ı Devlet-i 'Aliyye'ye dostâne îrâd ü i'lâm olunmuşidi..." ifadesiyle kale inşasını meşru gösterme çabasıdır. Osmanlı yetkilileri ise takriri getiren tercümana şifahi olarak antlaşmanın üçüncü maddesinin Rus Devleti'ne başka kaleler yapmasına izin vermeyeceğini ifade etmişlerdir.¹²³ İkinci önemli unsur ise meseleye İngiltere ve Nemçe elçilerinin dâhil olmasıdır. İngiltere elçisinin Rusların kale inşası hususunda vazgeçirildiğini bildiren iki takrir ile Nemçe elçisinin de aynı doğrultuda bir takriri defterde yer almaktadır.¹²⁴

¹¹⁸ Pınar, "Ahmed Fevzi Paşa'nın Petersburg Seyahati", s. 188.

¹¹⁹ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 117. {20 Ra. Sene [1]169/24 Aralık 1755}; A./DVNSDVE.d.83/1, s. 118. {Fi 25 Ca. Sene [1]171/4 Şubat 1758}.

¹²⁰ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 166. {6 M. 1194/13 Ocak 1780} Takrirde tarih bulunmamaktadır. Diğer kayıtlara dayanılarak tespit edilmiştir.

¹²¹ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 166-167. {10 M. 1194/17 Ocak 1780}.

¹²² A./DVNSDVE.d.83/1, s. 169. {Fi M. Sene [1]89/Mart-Nisan 1775}.

¹²³ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 170. {Fi 24 Ra. Sene [1]68/8 Ocak 1755}.

¹²⁴ A./DVNSDVE.d.83/1, s. 170-171. {Fi 18 Ca. Sene [1]168/2 Mart 1755}.

Defterdeki bir diğer taktırir kaydı ise Osmanlı yetkilileri tarafından Rus elçisine verilmiştir. Taktirde; Rus tüccar gemileriyle İzmir sahillerine gelen ve huzuru bozan Hırvat, Kefalonya, Centa ve Korfululara Rus konsoloslarının sahip çıkması istenmekteydi.¹²⁵ Bir diğer taktir, Rus konsolos vekilinin itirazına rağmen Çanakale Boğazı'ndan geçmek isteyen Rus kaptanların, boğaz nazırı tarafından tehdit edilmeleri üzerine 6 Aralık 1812 tarihinde İstanbul'daki Rus konsolosu tarafından Babıâli'ye verilmiştir. Bu taktirde; Sultan I. Abdülhamid döneminde imzalanan 1783 Ticaret Antlaşması'nın 78. ve 79. maddelerine aykırı olan uygulama için gerekli uyarıların yapılması, boğaz nazırının başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırılması istemiştir.¹²⁶ Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında yaşanan en büyük sorun Rus ticaret gemileri ile ilgilidir. Defterde yer alan son üç taktir de Rus ticaret gemilerinin taşıdığı yükler ve zahirenin İstanbul dışında bir yere taşınmasının yasaklanması hakkındadır. Babıâli tarafından 24 Aralık 1812 tarihinde verilen taktirde; Rus gemilerinin, diğer ülke gemileri gibi yüklerine ait defterleri göstermeleri ve İstanbul'un ihtiyacı olan zahirenin bedelinin geçerli fiyat üzerinden ödenmek şartıyla teslim etmeleri istenmiştir.¹²⁷ Bu taktirin ardından 26 Şubat 1227 tarihinde yeni bir taktir daha verilmiş bu kez Rus ticaret gemilerine zarar gelmemesi, İstanbul zahire ihtiyacının ortadan kalkması ile sınırlandırılması, Rus ülkesinden gelen/gelecek gemilerin her cins hububatın yarısının her bir keyli peşin beş kuruşa Anbar-i Amire'ye teslim edilmesi ve geri kalanını istedikleri yere götürmesi şeklinde yeni bir teklif getirilmiştir,¹²⁸ Rus elçisinin 11 Mart 1813 tarihinde verdiği cevapta iki noktaya itiraz edilmişti. Birincisi daha önce her keyl için belirlenen beş guruşun altıya çıkarılması, ikincisi de daha önceden yüklerinin bir miktarını Anbar-ı Amire'ye teslim ifadesindeki "bir miktarının" ürünün yarısı anlamına gelmediğidir. Elçi ayrıca bu konuları imparatoriçesine soracağını ve gelecek cevaba göre hareket edeceğini de ifadelerine eklemiştir.¹²⁹

3. Telhisler

Osmanlı diplomatiğinde *alt kademedeki vazifelinin bir meselenin safhalarıyla ilgili olarak üst kademedeki vazifeliye yazdığı özete* telhis denilmektedir. Bu tabirle ilk akla gelen sadrazam tarafından padişaha sunulan arzlardır.¹³⁰ Telhisler sayesinde yönetimin en yüksek kademelerindeki atamalarından barış-savaş kararı, elçi teatisi, iç-dış politika icraatı hakkında bilgi edinmek mümkündür.¹³¹

¹²⁵ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 172-172. {13 Za. [1]211/10 Mayıs 1797}.

¹²⁶ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 196. {Fi 3 Z. [1]227/8 Aralık 1812}. Osmanlı yetkililerince verilen cevap için bkz. A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 196-197. {19 Z. [1]227/24 Aralık 1812}.

¹²⁷ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 197. {19 Z. [1]227/24 Aralık 1812}.

¹²⁸ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 198. {Fi 7 Ra. Sene [1]228/10 Mart 1813}.

¹²⁹ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 198-199. {28 S. 1228/27 Şubat 1813}.

¹³⁰ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 206. Kütükoğlu, telhisleri "Padişaha Sunulanlar" ve "Sadrazama Sunulan Telhisler" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 212-213.

¹³¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, Yay. Haz. Halil Sahillioğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 2004, s. V; Pál Fodor, "Telhis", *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 403.

Rusya ahidname defterinde çeşitli konular hakkında sadrazam tarafından padişaha sunulmuş üç telhis mevcuttur. Bu telhislerden ilki Rusya Feldma-reşali Kont Romançof'un Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on birinci maddesi gereğince Eflak, Buğdan ve Bucak'ta konsolosluk açma talebiyle ilgilidir. Rusların bu konudaki ısrarı sadrazam tarafından yazılan bir telhis ile Sultan I. Abdülhamid'e bildirilmişti. Padişah bu telhise yazdığı cevapta; şeyhülislam, kadıaskerler ve diğer devlet görevlilerinin ittifakıyla uygun görülen konsolosluklara rıza gösterdiğini belirtmişti.¹³² Defterde yer alan telhislerden ikincisi ise zahire yüklü olduğu tespit edilen Rus ticaret gemilerine "...Milel-i mezbûrdan verdikleri rûsûmâtı müşâkelesini ve 'aynını edâ etdiklerinden sonra Rusya tâcirleri her dürlü emti'a makûlesini nakl ü ihrâc edüp Kara Deñiz vesâ'ir der-yâların sevâhîl ü limanlarına ve mahrûse-i Kostantiniyye'ye varmaları câ'iz ola ve vech-i meşrûh üzere bilâ-istisnâ 'umûmen sularında emr-i ticâret ve seyri-sefâyin mâddesini tarafeyn re'âyâlarına tevciz-birle iki devlet cânibinden ruhsat..."¹³³ ifadeleriyle izin verilmişti. Rus elçisinin ısrarıyla zahire yüklü iki gemiye izin-i sefine hükmü verilmesi halk arasında "...İstanbul zâhîresi Moskov gemileriyle gözümüz önünden diyâr-ı âhere nakle rızâ veriliyor..." dedikodularına sebep olmuştu. Bu durum üzerine durdurulan Rus gemisi için elçi; doğacak zarardan Osmanlı Devleti'nin sorumlu olacağını ifade etmişti. Sadrazam tarafından verilen dört maddelik bir cevapta, halkın ihtiyacı olan maddeleri ahidnamede kayıtlı değildir, diyerek götürmeyecekleri belirtilmekteydi. Ayrıca Karadeniz'den Akdeniz'e ve tersi istikamette gidip gelecek gemilerin yüklerine ait defterleri göstermeleri gerektiği ifade edilmekteydi. Bununla birlikte İstanbul'da bekletilmesine bakılmaksızın harp aletlerini götürmeyecekleri hususu vurgulanmıştı. Son olarak da Osmanlı Devleti'nin düzenini bozmama, buna niyet etmeme hususunda Rusya tarafından olması muhtemel kanıtları sınırlandırmak amacıyla bir yazılı belge olacağı bildirilmişti.¹³⁴ Defterde yer alan bir diğer telhis padişaha Rus ticaret gemilerinin zahire taşımaları ile ilgili kurallardan söz etmekte ve kendisinin görüşü istenmektedir. Sadrazam telhisinde, Rus elçisi ile anlaşılmasına rağmen Rusya'da olan zahire kıtlığı nedeniyle önceden altı kuruşa alınan zahirenin beş kuruşa indirilmesi teklifini kabul etmediğini, Haliç'te tutulan gemilerden dört geminin geçişine engel olunmayacağı, kalan gemilerin yüklerinin yarısının alınacağını yazıldığı tahririn ekte arz edildiği bildirilmektedir. Padişah tarafından "*Karâr verildiği üzere ber-müceb-i takrîr tanzîm ola ve müsvedde mücibince resmî takrîr dahi i'tâ oluna, deyü hatt-ı hümayûn keşide buyurulmuşdur.*"¹³⁵ kaydı düşünülmüştür.

4. Beratlar

Diğer adı "nişan" olan berat, Osmanlı diplomatiğinde padişah tarafından bir göreve tayin, gelir tahsisi, tasarruf hakkı, imtiyaz ve muafiyet amacıyla

¹³² A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 162. {14 Za. 1195/1 Kasım 1781}.

¹³³ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 167. {Tarihsiz}.

¹³⁴ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 167-168.

¹³⁵ A. {DVNSDVE.d.83/1, s. 196. {3 Z. [1]227/8 Aralık 1812}.

verilen, belgelerdir.¹³⁶ Rusya ahidname defterinde iki berat kaydı yer almaktadır. “Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki” kaydıyla nişan formülüne uyan bu iki berat Rus elçisine tercüman tayinini ihtiva etmektedir. Defterde yer alan ilk kayıta, Pavlo Veled-i Yovan’ın Rus elçisinin yanında tercümanlığa tayin edildiğini bildirmektedir. İkinci kayıt ise Temmuz 1710 tarihlidir. Bu berat kaydında ise Kasbar Veled-i Tişte’nin Rus elçisi maiyetinde baş tercüman olarak görevlendirilmesi hakkındadır.¹³⁷

5. Hükümler

5.1. Yol Hükümleri

Osmanlı diplomatiği açısından değerlendirildiğinde incelemeye konu olan defterin farklı kayıtları ihtiva ettiği görülmektedir. Defterde yer alan kayıtların 105 adedini hükümler oluşturmaktadır. Bu hükümlerde Rus tebaasından olan kişilerin gerek Osmanlı ülkesine giriş-çıkışlarına gerekse ülke içindeki seyahatlerine yönelik izinleri havi olan yol hükümleri, kilise tamiri için verilen izin, şikâyetler ve İstanbul’da Rus konsolosu ve adamlarının kendileri için içki satın almalarına yönelik verilen izinler gibi çeşitli konuları içermektedir. Hüküm kayıtları içerisinde 81 adet yol hükmü bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde gerek iç güvenliğinin sağlanması gerekse göçün önlenmesi amacıyla bir yerden başka bir yere gidecek yabancıların klasik devirde “Yol Hükümü” daha sonraları ise “Mürür Tezkeresi” denilen izin belgesi almaları gerekmektedir.¹³⁸ Yabancı devlet elçileri tarafından talep edilen bu belgelerin amacı, kişinin gideceği yerde herhangi bir keyfi uygulamayla karşılaşmasının önüne geçmek, güvenliği sağlamak ve ihtiyaçlarını temin etmektir.¹³⁹ Rusya ahidname defterindeki yol hükümleri Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında imzalanan 6 Ağustos 1701 tarihli *İstanbul Antlaşması* gereğince Rus çarının İstanbul’daki konsolosu tarafından kendi tebaasından olan kişiler için talep edilmekteydi. Bu taleplerin bir kısmı Kutsal Toprakları ziyaret etmekle ilgilidir. Defterdeki yol hükmü kayıtlarından bir kısmı da Rus elçisi maiyetinde görevli kişilerin kendi ülkelerine dönmelerine yönelik gidiş amaçlı verilen yol izinleridir. Örneğin Ağustos 1701 tarihli hükümde Osmanlı başkentinde bulunan Rus büyükelçisi Duka Dimitriyos Mihalovic, yanındaki bazı kişileri tekrar Rusya’ya göndermek ve yolda kendilerine gereken kolaylığın sağlanması için Divan’dan hüküm talep etmekteydi.¹⁴⁰ Yol hükümleri için yapılan

¹³⁶ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 124; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Tuğra ve Pençeler İle Ferman ve Buyuruldulara Dair”, *Belleterin*, C. V, S. 17-18, 1995, s. 106.

¹³⁷ A.İDVNSDVE.d.83/1, 20/1 {Fî Evâsıt-ı Ca. Sene [1]119/Ağustos 1707}; 26/3 {Fî Gurre-i C. Sene [1]122/28 Temmuz 1710}.

¹³⁸ Hamiyet Sezer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 33, 2003, s. 106; Musa Çadırıcı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürür ve Pasaport Nizamnameleri”, *Belgeler*, Cilt: XV, Sayı: 19, 1993, s. 169-170; Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, s. 254.

¹³⁹ Nalan Turna, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri-Mürür Tezkereleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013, s. 14.

¹⁴⁰ A.İDVNSDVE.d.83/1, 11/1. {Fî Evâil-i Ra. Sene 1113/Ağustos 1701}.

müracaatların bazılarında seyahat için hiçbir neden gösterilmediği dikkatleri çekicidir.¹⁴¹ Ticaret amacı taşıyan geliş ve gidişler için verilen yol izinlerinde seyahat sebebi açıkça belirtilmiştir. Örneğin büyükelçi İstanbul'a yakın iskele ve yalılardan Rusya'ya götürmek amacıyla beş medre¹⁴² şıra satın almasına kimsenin müdahale etmemesini istemişti. Bu isteğe Divan'dan olumlu cevap verilmişti.¹⁴³ Ayrıca ticaret amacıyla Osmanlı ülkesine gelen Rus tüccarların mallarını sattıktan sonra İstanbul'dan eşya alıp götürmeleri için de müracaat edilmiştir. Rus tüccarlarından Aleykor (?) ve Andreya isimli tüccarlar, daha önce ortaklarıyla Azak iskelesinden gemiyle dört yüz elli fiçı sade yağ ve katranı İstanbul'da esnafa satmışlardı. Ortaklarının gitmelerini müteakip yirmi beş fiçı zeytinyağı ve birkaç denk pamuk satın aldıklarını, İstanbul'da gümrük ödemelerinin ardından Kefe'ye gidecek gemiye yükleyip gitmelerine izin verilmesini talep etmişlerdi. Divan'dan "Âsitâne Kâim-mağâmı ve Kefe Paşa'sına ve Kerş ve Taman Kal'ları Dizdârlarına" hitaben emir verilmiştir.¹⁴⁴ Bunların dışında Rus elçisinin yanında görevli kişilerin Osmanlı ülkesi içerisinde seyahatleri için de izin talep ettiği görülmektedir. Dönemin Rus büyükelçisi Duka Dimitriyos Mihaylovic Golçin (?) kendisine lazım olan bazı eşyalar için yeğeni ve on kadar adamını Edirne'den İstanbul'a göndermek için izin istemişti.¹⁴⁵ Bir diğer kayıta ise Rus elçisi Petros Andiriyovic Tolstogo, iki doktorunu İstanbul'a ilaç almaya göndermek için izin talep etmişti.¹⁴⁶

5.2. Şikâyetler

Rusya ahidname defterinde Rus tebaasından olan kişilerin Osmanlı sınırları içerisinde karşılaştıkları sorunlar ile ilgili şikâyetler de bulunmaktadır. Şikâyetlerden ilki yine Rus elçisi aracılığıyla ve Kudüs'ü ziyaretten sonra İstanbul'a gelen Anton ve Andreya isimli rahipler tarafından yapılmıştır. Rahipler, Kudüs'te ziyaretlerini tamamlayıp İstanbul'a geldiklerinde Subaşı Gürcü Mehmed'in "...müsâferet tarikiyle gelmişken Balat'da vâki' Nikola kilisâsı demekle ma'rûf kilisâya varırsız." iddiasıyla dört yüz kuruşlarını almasından şikâyetçiydiler. Divan'dan İstanbul kaymakamına ve kadısına olayın araştırılması, doğru ise kanuna göre hareket edilmesi ve paralarının eksiksiz teslimi istenmişti.¹⁴⁷ Moskov tüccarlarından Çolak Yorgi'nin şikâyeti Rus tüccarların karşılaştıkları sorunlar hakkında detaylı bilgi vermektedir. Çolak Yorgi, Rus-

¹⁴¹ A. {DVNSDVE.d.83/1, 14/4. Kimi hükümlerde ise büyükelçi tarafından gönderilen kişiler için "...ba'zı mesâlih-i mühimmesiyçün..." (20/3), "...iktizâ eden umûr-ı mühimmesiyçün..." (21/1), "...ba'zı mesâlih için..." (21/3, 21/4, 22/7, 25/1, 25/2, 27/1), "...ba'zı mesâlih ile gelen..." (22/1), "...iktizâ eden ba'zı mesâlih için..." (23/2, 23/3, 23/4, 23/5, 23/6, 24/7) gibi müphem ifadeler kullanılmıştır.

¹⁴² Çoğunlukla Rumeli'de şıra, şarap gibi sıvılar ve ekinler için kullanılan bir ölçü birimidir. Bkz. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 214; Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, Cilt: II, s. 436.

¹⁴³ A. {DVNSDVE.d.83/1, 11/3.

¹⁴⁴ A. {DVNSDVE.d.83/1, 11/5. Benzer hükümler için bkz. 10/2, 14/1, 14/2, 16/1, 16/4, 16/6, 17/2.

¹⁴⁵ A. {DVNSDVE.d.83/1, 10/3. {Fi Evâhir-i M. Sene 1113/Haziran-Temmuz 1701}.

¹⁴⁶ A. {DVNSDVE.d.83/1, 12/2. {Fi Evâhir-i B. Sene 1114/Aralık 1702}.

¹⁴⁷ A. {DVNSDVE.d.83/1, 12/3. {Fi Evâhir-i B. Sene 1114/Aralık 1702}.

ya'dan satmak için getirdiği kürkleri satamadığı için Mısır'a götürmüş ancak götürdüğü kürkler gümrükçü Kavza tarafından gümrüğe kaldırmıştı. Çolak Yorgi bundan üç gün sonra vefat etmiş oğlu Fidero babasının mallarını talep etmişti.¹⁴⁸ Ancak bu mallara Murad Kethüda, Seyyid Ahmed ve Ali Efendi isimli kişiler el koymuş, birazını satmış kalanını da saklamışlardı. Bu durumdan haberdar olan merkezî hükümet, Mısır kadısına yazdığı hükümlerle malları eksiksiz tahsil edip Fidero'ya teslim etmesini istemişti.¹⁴⁹ Rus tüccarı Kozme (?) isimli şahsın Divan'a yaptığı şikâyet ticari ilişkileri göstermesinin yanında bu ilişkilerde ortaya çıkan sorunları yansıtmaya bakımdan dikkat çekicidir. Kozme, Edirne'ye getirdiği kürkleri burada satamadığı için İzmir'e götürmüştür. İzmir'de on iki bin sincap nefesi ile üç adet su samuru kürkü İstanbul'dan gelip İzmir'de misafir olarak kalan İskemlecioğlu Kürkçü Yani'ye altı ay vadeyle bin beş yüz kuruşa satmıştır. Ödenecek meblağ için imzalı senet alınmış ayrıca bu borca üç kişi de kefil olmuştu. Ancak zaman geçtikten sonra ne Kürkçü Yani ne de kefiller parayı ödemişlerdi. Bunun üzerine Kozme bölge mahkemesi naibine yaptığı müracaatta elindeki senedin alındığını ve İstanbul'a gönderilmeleri gereken kefillerin saklandığını bildirmişti. Sonuçta Divan'dan yazılan ve "...mesfûrlar ele getirülüp Divân-ı Hümâyûn'uma ihzâr olunmak bâbında... vech-i meşrûh üzere Divân-ı Hümâyûn'uma ihzâr olunmak..." ifadeleri içeren emirle Kozme'nin sorununa çözüm getirilmişti.¹⁵⁰ Azak'ta olan kardeşine gönderdiği iki hediye atın, Boğdan'da hastalanması üzerine atları voyvodaya emanet bıraktığını ancak atların iyileştikten sonra voyvodanın atları vermediğini iddia ederek onu Divan'a dava eden Rus elçisinin şikâyeti ilginç bir kayıttır.¹⁵¹ Rus tüccarlarından Vasil, İvan ve Andreye isimli tüccarların yaptıkları müracaatta ilk dikkati çeken husus, müracaatın Rus elçisi aracılığıyla değil, tüccarlar tarafından doğrudan Divan'a yapılmış olmasıdır. Tüccarlar, İstanbul'a gittikleri esnada Turla Nehri yakınlarına geldiklerinde, Osmanlı ülkesinde bulunan İsveç kralı XII. Şar'ın iki adamının sekiz kese paralarını ve eşyalarını çaldıklarını ayrıca ortakları Todori Elya'yı (?) da öldürdüklerini iddia edip şikâyette bulunmuşlardı. Divan'dan durumun detaylı bir şekilde araştırılması, anlatılanlar doğru ise para ve eşyaların eksiksiz iadesini isteyen hüküm gönderilmişti.¹⁵² Edirne'de bulunan Rus rahipler, İstanbul'da Yovan isimli Rus tüccarına karşı haksız itham ve yalancı şahitlik ederek onu zindana attırdıklarını bildirmişlerdi. Rahipler, Yovan ile davası olan kişilerin orduya gönderilerek davalarının görülmesi, hapisten saliverilmesini istemekteydiler.¹⁵³ Kutsal toprakları ziyaret amacıyla Osmanlı ülkesinde bulunan kişilerin yaşadıkları sorunlar da şikâyetlere konu olmuştur.

¹⁴⁸ A. / DVNSDVE. d.83/1, 15/1. {Fî Evâil-i B. Sene 1115/Kasım 1703}.

¹⁴⁹ A. / DVNSDVE. d.83/1, 15/2. {Fî Evâil-i Za. Sene [1]115/Mart 1704}; 15/4 {Fî Evâil-i Za. Sene [1]115/Mart 1704}.

¹⁵⁰ A. / DVNSDVE. d.83/1, 17/5. {Fî Evâ'il-i Ş. Sene [1]116/Kasım-Aralık 1704}.

¹⁵¹ A. / DVNSDVE. d.83/1, 22/6. {Fî 23 Ra. Sene [1]120/12 Haziran 1708}.

¹⁵² A. / DVNSDVE. d.83/1, 27/6. {21 Ş. Sene 1124/23 Eylül 1712}.

¹⁵³ A. / DVNSDVE. d.83/1, 30/3. {Evâhir-i B. Sene 1125/Ağustos 1713}.

Rahip Varlam (?), Kudüs'e yaptığı ziyaretinin ardından geldiği Kıbrıs'ta adanın mütesellimi tarafından Magosa Kalesi'ne hapsedilmişti. Divan'dan gönderilen emirde rahibin hapisten çıkarılması ve alınan parasının geri verilmesi istenmişti.¹⁵⁴ Rus tebaası tarafında defterde kaydedilen son şikâyetinde Yovan adlı tüccara aitti. Yovan, 1714-1715'te İstanbul'dan aldığı bazı eşyaları Mehmed'in gemisine yüklediğini, kendisi alıkonulduğu için gitmediğinden mallarının Ke-fe'de bir yere bırakıldığından şikâyetçiydi. Bu şikâyet üzerine Yovan'ın, mağduriyetinin giderilmesi yönünde bir hüküm verilmiştir.¹⁵⁵

5.3. İçki İzinleri

Osmanlı Devleti'nde zimmiler için şarap üretimi ve satışı serbestti. Ancak Müslümanlar içki üretimi ve satışı yapamadıkları gibi onlara içki de satılmazdı. Ayrıca zimmiler kendileri için yaptıkları içkiye vergi ödemezlerdi. Yabancı elçilerin gerek dışarıdan içki ithali ve gerekse ülke içinde kendi tüketimleri için şarap almaları izne bağlıydı.¹⁵⁶ İncelenen defterde Rus elçilerine bu konuda verilen toplam dokuz adet hüküm yer almaktadır. Hükümlerin hepsi yeniçeri ağasına ve hassa bostancı başına hitaben yazılmıştı.¹⁵⁷ Elçi, Divan'a yaptığı müracaatta 1706-1707 yılında kendisi ve yanındaki çalışanları için ahidnamede belirtildiği üzere içki izni talep etmiştir.¹⁵⁸ Bir sonraki yıl için yapılan izin müracaatı bir önceki yıl ile aynı prosedürü içermekteydi.¹⁵⁹

5.4. Kilise Keşif Emri

İslam'da zimmilerin yeni kilise inşa etmelerinin yasaklanması, mevcut kiliselerin ise izinsiz tamir edilmemesi kaidesi Osmanlı hukukunda da benimsenmiştir. Bu bağlamda zimmilerin yeni ibadethane yapmamasına, onarılırken eski yapısına uygun davranılmasına ve ek yapılmamasına, onarım için alınacak malzemenin eski, kullanılmış olmasına dikkat edilirdi.¹⁶⁰ Çarlık Rusya'sının İstanbul'da bulunan büyükelçisi Duka Dimitriyos Mihaylovic Golichen,

¹⁵⁴ A. *DVNSDVE.d.83/1*, 38/1. {Evâhir-i M. Sene [1]126/Şubat 1714}.

¹⁵⁵ A. *DVNSDVE.d.83/1*, 38/3. {Evâsıt-ı Ş. Sene 1126/Ağustos 1714}.

¹⁵⁶ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler-Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 221.

¹⁵⁷ "Dergâh-ı 'Âli Yeniçeri Ağası'na ve Hassa Bostancıbaşı'ya Hüküm ki", A. *DVNSDVE.d.83/1*, 26/2; "Dergâh-ı 'Âli Yeniçeri Ağası Vezir Mehmed Paşa'ya ve Hassa Bostancıbaşı'ya Hüküm ki", A. *DVNSDVE.d.83/1*, 27/2, 27/3. "Yeniçeri Ağası'na ve Hassa Bostancıbaşı'ya Hüküm ki", A. *DVNSDVE.d.83/1*, 39/1.

¹⁵⁸ A. *DVNSDVE.d.83/1*, 18/5. {Fî 18 B. Sene 1118/26 Ekim 1706}.

¹⁵⁹ A. *DVNSDVE.d.83/1*, 20/4. {Fî 3 Ş. Sene 1119/30 Ekim 1707}. Defterde içki alış izni için verilen H. 1118/M. 1706-1707 yılına ait kayıt ile başlamakta ve H. 1126/M. 1714-1715 yılına ait kayıt ile son bulmaktadır. Ancak defterde H. 1123/M. 1711-1712 ve H. 1125/1713-1714 yıllarına ait müracaatlar mevcut olmadığı gibi, H. 1122/M. 1710-1711 yılında hem Rus elçisi hem de maiyetinde görevli tercümanın ayrı ayrı müracaatları yer almaktadır. Diğer içki izin kayıtları için bkz. A. *DVNSDVE.d.83/1*, 23/1 {Fî 25 C. Sene 1120/11 Eylül 1708}, 24/6 {Fî 28 R. Sene 1121/7 Temmuz 1709}, 26/2 {Fî 16 B. Sene 1122/10 Eylül 1710}, 26/3 {Fî Evâsıt B. Sene 1122/Eylül 1710}, 27/2 {Fî 15 R. Sene 1124/22 Mayıs 1712}, 27/3 {Fî Evâsıt-ı Ş. Sene 1124/Eylül 1712}, 39/1 {Evâhir-i Ş. Sene 1126/ Eylül 1714}.

¹⁶⁰ Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, s. 233; Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 22.

Divanı Hümayun'a müracaat ederek İstanbul'un Kumkapı semtinde Çadırcı Ahmed mahallesinde bulunan ve büyük yangında tamamen yanan Aya Kırya-ki kilisesinin tamirini talep etmiştir. Talep üzerine Kaymakamı Vezir Osman Paşa'ya ve İstanbul kadısına gönderilen hükümde kilisenin keşfinin yapılması istenirken bu konuda dikkatli davranmaları hususunda da uyarılmışlardı.¹⁶¹

6. Sonuç

Osmanlı Devleti'nin diplomasi tarihi göz önüne alındığında bugün T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi bünyesinde birçok kaynak bulunmaktadır. Bunların içerisinde Divanı Hümayun Sicilleri olarak adlandırılan defter serilerinden Düvel-i Ecnebiyye Defterleri çok önemli yere sahiptir. Düvel-i Ecnebiyye Defteri, çeşitli devletlere ait kayıtları içermesi, bunlar arasında devletler arasındaki ilişkilerin farklı boyutlarını ortaya koyması vb. özellikleri bakımından öne çıkmaktadırlar.

Hâlihazırda Düvel-i Ecnebiyye fonunda Rusya'ya ait kayıtları içeren biri ahidname, biri nişan ve sekizi ahkâm olmak üzere toplam on defter bulunmaktadır. Bu defterlerden 83/1 numara ve "Rusiyye'nin Ahidnâmesi" adıyla kayıtlı defter öne çıkan birkaç özelliği bakımından bu araştırmaya konu edilmiştir. Öncelikle Rusya'ya ait defterler içerisinde ilk ve tek ahidname defteri olması önemlidir. Ayrıca ilk defter olması hasebiyle sadece ahidname kayıtlarını değil, aynı zamanda Rus hacıların Kutsal Toprakları ziyaretleri için verilen yol izinlerini, konsolosluk bünyesinde görevli Rus tebaasından olan kişiler için içki alış izinleri, takrirleri, telhisleri, beratları ve şikâyetleri de ihtiva etmektedir. Böylece XVIII. - XIX. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerinin çok yönlü özelliğini ortaya koyması açısından önemli bir kaynaktır.

Defterde Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası arasında imzalanan *İstanbul (1700)*, *Edirne (1713)*, *İstanbul (1724)*, *Belgrad (1739)*, *Küçük Kaynarca (1774)*, *Aynalıkavak (1779)*, *Yaş (1792)*, *Bükreş (1812)*, *Akkerman (1826)*, *Edirne (1829)* ve *Petersburg (1834)* antlaşmalar verilmiştir. Bu haliyle iki devlet arasında imzalanan birçok antlaşmanın tek bir defterde yer alması araştırmacılara verilerin bir arada ve tek elden sunulması sağlanmıştır. Defterde *Hünkâr İskelesi (1833)* ve *Ayestefanos/ Yeşilköy (1878)* ve *Prut (1711)* antlaşmaları yer almamaktadır.

Defterde yer alan bir diğer kayıt Rus elçiliği tarafından kapı kethüdası vasıtasıyla Babıali'ye sundukları ve Babıali tarafından verilen cevapları içeren takrir kayıtlardır. Takrir kayıtları, iki devletin tebaası arasında yaşanan sorunlar, ticari konular, kale inşaatı hakkında şikâyet vb. konuları içermektedir. Telhisler defterde yer alan diğer kayıt türüdür. Defterde dönemin Osmanlı sadrazamı tarafından, Rusların konsolosluk açma talepleri ve iki devlet arasında ticari konularda yaşanan sorunlar padişaha sunularak kendisinin görüşü istenmekteydi. Rus elçisi maiyetinde görevlendirilecek baş tercüman ve tercümanlar için verilen beratlar da bulunmaktadır. Osmanlı ülkesinde yabancıların ülkeye giriş ve çıkışları için izin almaları gerektiği bilinmektedir. Kayıtların ihtiva ettiği dönemde "Yol Emri" olarak adlandırılan bu izinler Kut-

¹⁶¹ A. {DVNSDVE.d.83/1, 11/2. {Fî Evâil-i R. Sene 1113/Eylül 1701}.

sal Toprakları ziyaret amacıyla gelen Rus hacılara, ticaret amacıyla tüccarlara verilmiştir. Ayrıca hac ya da ticaret amacıyla gelen yabancı tebaanın Osmanlı ülkesinden çıkışları için de aynı izinlerin alınmaktaydı. Defterde yukarıda anılan durumlar için verilen yol izin hükümleri fazla miktarda yer almaktadırlar. Yol izni alarak Osmanlı ülkesine gelen ve ülkeden giden Rus tebaasından olan kişilerin Osmanlı sınırları içerisinde yaşadıkları sorunları konsoloslukları aracılığıyla Babıali'ye bildirdikleri şikâyetlere de defterde rastlanmaktadır. Konsolosluk personelinin şahsi tüketimleri için içki izin talepleri ve verilen izinlere defterde rastlamak mümkündür. Ayrıca İstanbul'da daha önceden yıkılan fakat tamir edilmeyen kilisenin tamirinin havi keşif emrine de sadece bir kayıtla olsa dahi görmem imkânı bulunmaktadır. İncelemeye konu olan defter, içeriğinin zenginliği, kapsadığı zaman aralığının genişliği, muhteva itibariyle Rusya'ya ait defterler içerisinde tek olması defterin önemini oldukça arttırmaktadır. Bu nedenle burada incelemeye konu edilen defterin onlarca çalışmada kullanılması bunun en açık delili olarak görülebilir.

Kaynaklar

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

Bâb-1 Âsafi

Düvel-i Ecnebiyye Defterleri [A.{DVNSDVE.d}]

55/1 (Lehistan Ahidname Defteri)

59/3 (Nemçelü Ahidname Defteri)

83/1 (Rusya Ahidnâme Defteri)

Nâme-i Hümâyûn Defterleri [A.{DVNSNMH.d.}]

1, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Hariciye Siyasi (HR.SYS.)

1186-1, 1186-3.

Hatt-ı Hümayun (HAT.)

1432-58619, 1429/58503, 1429-58511, 1004-42119, 1031-42875.

Muahedeler (MHD.)

5, 12, 19, 20, 22, 23, 29, 33, 291.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d)

7014, 9920, 9921, 9922, 9923

Yıldız, Esas Evrakı (YE..EE..)

31-29.

YAZMA ESERLER

Türk Tarih Kurumu

Y/005 (Kaynarca Ahidnamesi), Y0136/1 (Aynalıkavak Tenkihnamesi).

Millet Kütüphanesi

34 Ae Kavanin 374 (Yaş Ahidnamesi).

ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLER

AKSAN, Virginia H.: *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, Çev. Gül Çağlalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

ANDERSON, Matthew Smith: *Doğu Sorunu -1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme-*, Çev.: İdil Eser, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

ARI, Bülent: "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Ed. A. Nuri Yurdusev, Palgrave & Macmillan, Londra 2004.

ASLANTAŞ, Selim: "Osmanlı-Rus İlişkilerinden Bir Kesit: 1826 Akkerman Antlaması'nın "Müzakereleri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 36, 2013.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Haz. İskender Türe - Salim Kaynar, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

BAYRAM, Ü. Filiz: *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Tahlil)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

BEYDİLLİ, Kemal: "Ziştovi Antlaşması", *DİA.*, Cilt: 44, İstanbul 2013.

BOZKURT, Gülnihâl: *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

ÇADIRCI, Musa: "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizâm-nâmeleri", *Belgeler*, Cilt: 15, Sayı: 19, Ankara 1993.

ÇALIŞKAN, Muharrem Saffet: *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihi'nin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

ÇİÇEK, Hikmet: *(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2018.

Diplomasi Tarihi, Cilt: I, Ed: Barış Özdal - R. Kutay Karaca, Dora Basım-Yayın, Bursa 2018.

DÖNMEZ, Ahmet: "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", *Osmanlı Diplomasi Tarihi -Kurumları ve Tatbiki-*, Ed.: Mehmet Alaaddin Yalçınkaya - Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

DÜZCÜ, Levent: "Tuna Sınırını Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdid-i Hudûd: Osmanlı'nın Rusya İle İmtihanı (1812-1818)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 3, 2016.

EBÜ'L-FAZL CEMÂLEDDİN MUHAMMED B. MÜKERREM B. ALİ EL-ENSÂRİ İBN MANZÜR: *Lisânü'l-'Arab*, Cilt: III, Dârü's-sadr, Beyrut 1968.

ERCAN, Yavuz: *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler-Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.

ERİM, Nihat: *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Cilt: I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

FISHER, Alan: *Kırım Tatarları*, Çev: Eşref B. Özbilgen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

_____ : "Şahin Girey, The Reformer Khan, And The Russian Annexation Of The Crimea", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Vol: 15, No: 3, 1967.

FİDAN, Murat: *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Samsun 2002.

FODOR, Pál: "Telhis", *DİA.*, Cilt: 40, İstanbul 2011.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib: *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

İSKİT, Temel: *Diplomasi -Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması-*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem: *II. Viyana Kuşatması*, Marmara Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001.

KANAR, Mehmet: *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2016.

KARAL, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, TTK Yayınları, Ankara 2011.

KINLI, Onur: *Osmanlı'da Modernleşme ve Diploması*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, Yay. Haz: Halil Sahillioğlu, IRCICA. Yayınları, İstanbul 2004.

KOÇAK, Zülfıye: "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşı'nda Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXXII, Sayı: 2, 2002.

_____ : "Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıstovi Antlaşması", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: XI, Sayı: 22, 2018.

KÖSE, Ensar, *Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Kafkasların Taksimi -1724 İstanbul Antlaşması-*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2017.

KÖSE, Osman: *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

_____ : "Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XV, Sayı: 28, 2012.

KURAN, Ercümend: *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçilerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

KURAT, Akdes Nimet: *Rusya Tarihi -Başlangıçtan 1917'ye Kadar-*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

KURTARAN, Uğur: "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı: 60, 2016.

_____ : "Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar ile Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 38, 2015.

_____ : *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2009.

_____ : *Sultan Birinci Mahmud (1730-1754)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

_____ : "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: 1, 2014.

KUZUCU, Serhat: *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

_____ : “Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı: 59, 2016.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer: “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü Bugünü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı: 1, 1980.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.: *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Muâhedât Mecmûası, Cilt: III-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

ÖZCAN, Abdülkadir: “Karlofça-Karlofça Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: XXIV, 2001.

PAKALIN, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.

PINAR, Hayrettin: “Ahmed Fevzi Paşa’nın Petersburg Seyahati ve Petersburg Anlaşması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 2013.

SAHHÂFLAR ŞEYHİ-ZÂDE SEYYİD MEHMED ES’AD EFENDİ: *Vak’a-nüvîs Es’ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi’nin Zeyl ve İlâveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırma Vakfı (OSAV) Yayınları, İstanbul 2000.

SERTOĞLU, Mithat: *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

SEZER, Hamiyet: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 33, 2003.

ŞİROKORAD, A.B.: *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kıran Osmanlı-Rus Savaşları -Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış-*, Çev: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

TANSEL, Selahattin: “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 4, 1950.

TEYMUROVA, Günay: “1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016.

TEZKAN, Yılmaz: “Doğu Sorunu, Doğu’nun Sorunu”, *Türk Yurdu*, Cilt: 26, Sayı: 227, 2006.

TUNCER, Hüner: *Eski ve Yeni Diploması*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2002.

TURAN, Şerafettin: “1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1-2, 1951.

_____ : “Edirne Antlaşması”, *DİA*, Cilt: X, 1994.

TURNA, Nalan: *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürûr Tezkereleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: “Tuğra ve Peñçeler İle Ferman ve Buyuruldulara Dair”, *Bellekten*, Cilt: V, Sayı: 17-18, 1995.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin: “Osmanlı Sefaretnameleri ve Diploması Tarihi Bakımından Önemi”, *Osmanlı Diploması Tarihi -Kurumları ve Tatbiki-*, Ed.: Mehmet Alaaddin Yalçinkaya - Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.